

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sonderjydske Aarbøger

1894.

Udgivne

af

**H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johannsen
og P. Skau.**

Flensburg.

I Kommission hos **Johannes Moldts Boghandel**, Sønderborg,
for Nordslesvig.

Indhold.

Gustav Johannsen: Nordslesvig i 1893.	Side 1.
Johan Ottosen: P. Hiort Lorenzens Besøg i København ved Nyaarstid 1843	17.
H. V. Clausen: Nordslesvig 1863—93. Den nationale Stilling paa Landet	33.
A. D. Jørgensen: Maarkær Kloster i Angel.	147.
De „47“	157.
R. Mejborg: Slesvigske Bøndergaarde (1500—1800) . . .	171.
Frederik Barfod: P. II. Lorenzens danske Tale	245
J. Ulrik: Vort Folks Sydgrænse	247.
A. D. Jørgensen: Kong Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig	249.
N. N.: Oversigt over historisk Litteratur fra Aaret 1893 vedrørende Sønderjyllands Historie.	284.

Kong Kristian VIII. og den danske sag i Nordslesvig.

Af A. D. Jørgensen.

(Foredrag, holdt ved det danske højskolejubilæum i
Skibelund, 8. Septbr. 1894 *).

Blandt de mænd, som bør mindes med tak, når den danske folkehøjskole holder jubilæum, står kong Kristian VIII. i første række. Den skole i Sorø, som er bleven nævnt så ofte i disse dage, men som endnu hører til de fromme ønsker, havde i ham sin første og indtil den dag idag eneste ven og talsmand iblandt dem, som kunde udrette noget for dens virkeliggørelse; det var en af kongens sidste regeringshandling at underskrive beslutningen om, at Sorø akademi skulde omdannes til en fri og folkelig højskole. Og dette var ikke en indskydelse fra hans sidste dage. Alt 1836 havde han henledet kong Fredrik VI's opmærksomhed på Grundtvigs lille skrift om „det danske firkløver“, og i begyndelsen af 1838 havde denne henvendt sig til prinsen for at tale højskolens sag og straks efter skrevet sin bog: „Skolen for livet og akademiet i Sorø“. Prinsen førte ham ved denne lejlighed til sin hustru, som således gjorde Grundtvigs bekendtskab.

*) Nedskrevet bagefter i en noget fyldigere form.

Det var dog ikke blot dette Grundtvigs store fremtidssyn, som Kristian VIII. gik villig ind på og tilbød sig at virkeliggøre; også den gjorte begyndelse i det små, skolen i Rødding, var han med til at fremme. Det er nu om få dage, den 14. September, 50 år siden han gæstede Rødding højskolegård, for at se på forberedelserne her, og derved overfor både venner og fjender vedkendte sig sin delagtighed i det oplysningsarbejde, som her skulde påbegyndes. Men han havde dengang alt forlængst rettet det afgørende hovedslag imod tyskhedens herredømme i Nordslesvig, som er det store vendepunkt i landets nationale historie, udgangspunktet for hele den senere førte kamp. Og når vi her idag er mødtes fra begge sider af grænsen, er der god grund til at rette blikket videre ud, fra Røddings grundlæggelse for 50 år siden til hele den kongelige virksomhed for danskhedens genoprejsning i Sønderjylland, i hvilken denne skole er et enkelt led.

Vi véd jo alle, at kong Kristian VIII's navn bliver skudt stærkt i baggrunden eller slet ikke nævnes i denne forbindelse. Grunden hertil er let at se. Vi gentager, hvad de mænd har udtalt, som for den store almenhed stod forrest i kampen for den danske folkelighed, og de trådte mere end én gang i skarp modsætning til kongen, hvis gode vilje de vel ikke miskendte, men hvis holdning forekom dem vaklende og hvis evne til at bryde igennem al modstand de ingen tillid havde til. Der blev derfor talt hårde ord både til ham og om ham, og han var i følge sin høje stilling og efter selve sagens natur afskåren fra at retfærdiggøre sig ved at fremlægge de hensyn, der ofte lagde bånd på hans virksomhed for en sag, som han blandt de første havde grebet som et velfærds anliggende

for land og folk og som han til sin dødsdag viste en ubrødelig troskab. Ved hans død skyllede jo den store omvæltning hen over hans gerning, og hans navn blev givet til pris for de mest uskånsomme angreb fra alle sider. Men det turde vel nu være på tide at drage det frem på ny og yde det retfærdighed. Når jeg skal forsøge her at gøre en begyndelse i den retning, er det, fordi jeg har kunnet gennemgå de mangfoldige breve og optegnelser af ham, som er bevarede, og som gør det muligt at følge hans virksomhed og planer så at sige fra dag til dag.

Kristian VIII. var fra ungdommen af, ja fra sin tidligste barndom udpræget dansk. Hans fader, arveprins Fredrik, var den første kongesøn i lange tider, som havde fået en dansk opdragelse; moderen, den meget bagtalte Juliane Marie, havde givet ham de ypperste danske lærere, og han overførte denne opdragelse til sine børn. Prins Kristians danskhed var af en helt anden og langt dybere art end kong Fredrik VI's; denne var vel dansktalende, men uden nærmere kendskab til dansk åndsliv og uden forestilling om nationalitetens betydning for folket og dets selvstændighedsfølelse. Prins Kristian derimod tog med sine rige evner levende del i alt hvad der rørte sig i det danske folk, og han følte sig med hele sin personlighed dybt sammenvokset med alle dets minder og forhåbninger, hele dets ejendommelige natur.

Således blev han også tidlig opmærksom på betydningen af Sønderjyllands stilling mellem den danske krones lande. Da et halvt års tid efter hans tilbagekomst fra Norge, hvor han jo havde båret kronen i nogen tid, men derefter havde opgivet den mod at sikre rigets selvstændighed under forbindelsen med Sverige, forfatningssagen rejstes

for Holstens vedkommende, udtalte han alt i en afhandling om den politiske stilling, at „Slesvig aldrig kan skilles fra Danmark og forenes med Tyskland eller Holsten, eller få en forfatning anderledes end Danmarks“, at „det er en dårlig vane, at Slesvig og Holsten forbindes“, at „der tales dansk i en stor del af Slesvig“, og at „det er skadeligt for rigets forfatning, at forbindelsen mellem hertugdømmerne vedbliver“. Så klart så han alt dengang på disse forhold, og meget vilde sikkert nu have været anderledes, hvis han tidlig var bleven konge eller kongens betroede rådgiver; men kong Fredrik VI. var skinsyg på hans store evner og holdt ham udenfor regeringen, så længe det på nogen måde kunde lade sig gøre. Først 1831, da der skulde indføres rådgivende stænderforsamlinger, fik han sæde i statsrådet.

I foråret 1832 udkom Kristian Paulsens bekendte bog om Sønderjyllands folkeejendommelighed og statsret og han overleverede den selv til prins Kristian. Denne tog straks dens anvisninger til følge, så meget mere som de i det væsentlige faldt sammen med, hvad han alt 1830 havde tænkt sig som det rette. Alt få dage efter talte han med de mest indflydelsesrige mænd, som havde del i hertugdømmernes styrelse, om indførelsen af dansk i de nord-slesvigske købstæder og hvor det ellers var folkesprog, og han forlangte, at den nye fællesregeringsåvel som den nye højesteret i hertugdømmerne skulde deles i to afdelinger, én for hvert hertugdømme, således at der i den sønderjydske afdeling kunde bruges både dansk og tysk, efter befolkningens forskellige modersmål; der skulde da indføres dansk ved de lavere domstole såvel som i hele den stedlige styrelse. Denne tanke kom han under de følgende forhandlinger atter og atter tilbage til; han søgte at vinde-

ministrene for den, han skrev et veltalende indlæg derom til kongen, han tog ordet for det i statsrådet; men alt forgæves. Vel lod præsidenten i det tyske kancelli, Otto Moltke, sig omsider overbevise, vel delte også kongen tilsyneladende hans anskuelse og roste hans gode mening, men statsrådets flertal fulgte dog den indstilling, hvorefter regeringens og den øverste domstols fuldstændige enhed blev fastslået, og kongen gav sit samtykke til denne skæbnesvangre ordning: „Således, skriver prinsen i sin dagbog, blev mit forslag skudt til side, og hertugdømmet Slesvig prisgivet tyskheden for lange år, måske for bestandig!“

Efterat kong Fredrik VI. i året 1837 havde gennemgået en hård sygdom, som nedbrød hans helbred, trådte prins Kristian mere i forgrunden; fra stænderne i det følgende år skrev Hjort Lorenzen hjem: vi taler her ikke mere til Fredrik VI., men til Kristian VIII. Det var i denne tid han skaffede P. Kr. Koch i Haderslev tilladelse til at udgive bladet „Dannevirke“, og Koch udtaler i den anledning „det glade og herlige håb, som vi i stilhed gøre os, om de kommende dage til Deres kongelige højhed.“ Ved denne tid var det også Grundtvig henvendte sig til prinsen om den kongelige højskole i Sorø. Nogen tid efter begyndte syv Slesvigere i København at samle bøger og penge til oprettelsen af danske bogsamlinger i Nordslesvig, og prins Kristian hørte til de mest gavmilde deltagere i denne virksomhed.

I sommeren 1838 vedtog de sønderjydske stænder et forslag om at opfordre kongen til at forelægge lovforslag om indførelsen af dansk rets- og øvrighedssprog overalt, hvor det var kirke- og skolesprog, det vil sige: på landet ned til Flensborg fjord. Dog skulde hverken overretterne

eller regeringen have dansk forretningsprog, ej heller skulde det bruges af sagførerne. Indførelsen skulde foregaa straks, hvor embedsmændene kunde det, de andre steder efterhånden ved embedsskifte. Dette blev vedtaget med 21 stemmer mod 18 og støttedes, foruden af forslagstilleren Nis Lorenzen Lillholt, af professor Falck i Kiel, som var født Nordslesviger, og af den frisindede købmand Hjort Lorenzen af Haderslev. Næsten enstemmig foresloges det samtidig at indføre tre timer tysk som skolefag i alle de danske skoler. Næppe var stænderforsamlingen sluttet, før der imidlertid rejstes en stærk bevægelse mod dette forslag; mindretallet, hvortil hertugen af Avgustenburg hørte, besluttede at kæmpe imod det, når et lovforslag i den retning fremkom, og der dannede sig kort efter et fast sluttet politisk parti med det formål for fremtiden at optræde med større kraft og efter en samlet plan. For første gang opstilledes hos os den velbekendte parlamentariske lære, at et forslag ikke skal behandles efter som det i sig selv er gavnligt eller retfærdigt, men efter som det passer ind i de politiske forhold og stillingen mellem regering og repræsentation. Alle var da også enige i, at sprogsagen endnu ikke ved denne lejlighed vilde have fundet sin afgørelse, dersom kong Fredrik VI. havde oplevet den næste stænderforsamling, da han næppe vilde have forelagt et dertil sigtende lovforslag; i alle tilfælde vilde det være bleven forkastet af stænderne.

Men forinden man kom så vidt, besteg kong Kristian VIII. tronen, og et halvt år efter ordnede han sagen uden at tage stænderne på råd, ved et kongeligt reskript til regeringen i Slesvig, det såkaldte sprogreskript af 14. Maj 1840. Herved toges stændernes forslag af 1838 til følge,

dog således at indførelsen af dansk fastsattes til næstkommende nyår for alle embedsmænd, såvel som for sagsførere; kunde nogen ikke efterkomme dette påbud, skulde der derom gøres indberetning til nærmere foranstaltning. Endvidere blev det pålagt regeringen at undersøge, om ikke det danske talesprog strakte sig længere mod syd end skolesproget, og særlig om sprogforholdene i købstæderne, hvor skolesproget var tysk. Endelig indførtes de begærede tre timer tysk i Nordslesvig, dog udenfor skoletiden og således, at det blev en frivillig sag for forældrene, om de vilde lade børnene deltage i dem.

Denne afgørelse af sprogstriden vakte et overordenligt røre. Det var et resolut og gennemgribende skridt af den enevældige konge, gjort imod statsrådets råd; selv Otto Moltke og Ørsted anså det for alt for voveligt, men for kongen var det et længe overvejet og fast besluttet forsæt. Det var et brud med århundreders politik i Sønderjylland, udgangspunktet for en fuldstændig opgørelse mellem dansk og tysk, der måtte føre til sprogenes ligeberettigelse i alle forhold. Alle nogenlunde fremskuende mænd måtte kunne se dette; kongen var i den henseende aldeles på det rene med sig selv.

Der rejstes straks en forbitret modstand mod reskriptet: af embedsmændene, der begyndte med at erklære, at de ikke kunde bringe det til udførelse; af adel og godsejere, der påstod, at de havde ret til at varetage rets- og øvrighedssager i det sprog, de selv ønskede, og af sagsførerne, der ikke vilde skrive dansk og senere dannede en forening, hvis medlemmer forpligtede sig til ikke at føre danske sager videre for overretterne. Stænderforsamlingen, som kort efter trådte sammen, vedtog med 33 stemmer mod 9

at tilråde reskriptets ophævelse, og selv dette mindretal forsikrede, at det ikke ønskede at føre sagen videre: man vilde ikke have dansk ved de højere avtoriteter, man vilde ikke flytte sprogrænsen mod syd eller ud over stæderne, og man ønskede intet fællesskab med Danmark. Kongen lod sig imidlertid ikke bringe fra sin vej; han indførte vel enkelte lempelser, især for sagførerne, der jo i god tro havde bosat sig i et land med tysk retssprog og ikke uden store vanskeligheder kunde tilegne sig et nyt, hvis juridiske udtryksmåde var dem fremmed, selv om de kunde tale det sønderjydske folkesprog, — men gennemførelsen af den hele foranstaltning blev ikke, som selv højtstående embedsmænd tilrådede, stillet i bero; den skulde og måtte fastholdes.

Men sprogreskriptet havde endnu en anden følge; det fremkaldte et omslag i stemningen i Nordslesvig. Peter Hjort Lorenzen havde alt i enkelte spørgsmål begyndt at fjerne sig fra sine frisindede meningsfæller, blandt hvilke han indtog en meget frenskudt plads; han var en af Slesvigholstenernes bedste mænd. Endnu ved Kristian VIII's troubestigelse havde han dog foranlediget afsendelsen af en tysk adresse fra byrådet i Haderslev, i hvilken der forlangtes indførelsen af en slesvigholstensk fælles-forfatning. Kort efter begyndte han at vakle i sin opfattelse af frihedens fremtidsudsigter i Danmark og i hertugdømmerne, og efter sprogreskriptets kundgørelse hældede han mere og mere til den anskuelse, at en kongevilje som den, der her havde givet sig til kende, vilde være istand til at bryde enhver modstand også i andre retninger. Det kom da til det bekendte omslag i hans politiske stilling, og med Hjort Lorenzen fulgte indflydelsesrige mænd i de andre købstæder såvel som på landet, fremfor alle Lavrids Skau. Andre derimod tog nu mere afgjort parti for modstanderne,

og særlig gjaldt dette hertugen af Avgustenburg. Hans tidligere venskabelige forhold til kongen kølnedes derfor efterhånden, og medens i 1840 og 1841 Hjort Lorenzen mere og mere sluttede sig til de danske og opstillede et vidtgående fremtidsprogram i national retning, ophørte efterhånden enhver politisk tankeudveksling mellem de to svogre, selv om de endnu i flere år vedblev at stå i venskabelig familieforbindelse. Når man i almindelighed også senere antog, at kongen stod under indflydelse af hertugen, var dette uden al grund; spændingen mellem dem voksede fra år til år, indtil enhver meddelelse mellem dem, også i familieforhold, ophørte.

Det samme var derimod ikke tilfældet med hertugens broder, prins Fredrik af Nør. Han var en mindre påståelig natur, stod ofte i et spændt forhold til sin broder og ønskede at spille en politisk rolle på egen hånd. Da derfor misfornøjelsen med kongens bestræbelser til bevaring og udvikling af monarkiets enhed og for det danske sprogs ret i begyndelsen af året 1842 nåede en betænkelig højde, kaldte Kristian VIII. prinsen til København for at rådføre sig med ham om den forestående hærreform, til hvilken han havde indleveret et forslag, som fandt bifald i militærkommissionen, og ved denne lejlighed overtog han embedet som statholder og kommanderende general i hertugdømmerne. Kongen har gjort optegnelser om sine forhandlinger med ham i den anledning. Prinsen gjorde gældende, at det for at berolige stemningen i hertugdømmerne var nødvendigt at optage en mand herfra i statsrådet, der for øjeblikket kun bestod af kongerigske ministre. *) Dette

*) Rantzau-Breitenburg, der vel formelt endnu var medlem, boede på sine godser i Holsten.

råd fulgte Kristian VIII. ved at udnævne Reventlov Criminil, men samtidig med ham A. S. Ørsted til minister. Prinsen blev statholder og general, efterat have lovet lojalt at underordne sig kongens politik: ikke at forandre statsdelenes nuværende ordning og de til bedste for danskheden trufne foranstaltninger; kunde han ikke mere følge kongen, vilde han tage sin afsked. Denne udnævnelse bidrog til at bringe ro i sindene i Holsten, medens hertugen følte sig tilsidesat. I Danmark, hvor dette forhold var ubekendt, vakte den store betænkeligheder og en hidsig opposition, idet man tillagde statholderembedet en betydning, som det ikke havde. Efter regeringens oprettelse var nemlig alle de tidligere statholderforretninger gæde over til denne, og prinsen siger selv i sine erindringer, at han ved sin tiltrædelse egentlig blot fik afgørelsen af sager vedrørende tilladelse til skuespil og markedsgogl. Da han hurtigt tabte kongens tillid, fik han heller aldrig nogen egentlig indflydelse, om han end bevaredes i sin stilling så længe som muligt for at undgå et offentligt brud. At han havde kommandoen over de i hertugdømmerne liggende tropper, kunde ganske vist have medført farer, hvis urolighederne var bleven mere alvorlige; men kongen havde det jo i sin magt til enhver tid at flytte om imellem hærens afdelinger og derved sikre opretholdelsen af den offentlige ro.

Den skete udnævnelse påvirkede da ej heller i mindste måde kongens nationale politik. Han lod fremsætte forslag om ophævelsen af toldgrænsen ved Kongeåen, om fælles stænderkomiteer for hele monarkiet, om en fælles undervisningsdirektion m. m., og da hærreformen gennemførtes, overrakte han selv regimenterne i Rensborg deres nye

faner, som alle var dannebrogsfaner, medens de ældre fremstillede landsdelenes våbenmærker o. l.

Derefter kom så det store sammenstød i stænderne i November 1842, da Hjort Lorenzen talte dansk. Der rejste sig en storm imod ham fra tysk side, men kongen erklærede, at det var de danske deputeredes „naturlige ret“ at tale modersmålet, og at han vilde værne om denne ret. Hjort Lorenzen skrev med rette hjem: „vi har sejret!“ Kort efter kom han til København, hvor flertallets brutale optræden følte som en forhånelse af selve den danske nationalitet og fremkaldte en stærk bevægelse; han følte meget vel, at han havde både kongen og hans privatsekretær Adler, såvel som enkelte af ministrene på sin side, men alle tilrådede de ham dog mådehold. Kongen især bad ham om at berolige stemningen, men Hjort Lorenzen afslog dette, idet han påstod, at også sagen dermed vilde falde til ro og alt blive ved det gamle; hans opgave måtte det blive at foruro lige og holde bevægelsen i live, indtil man havde opnået, hvad der var ret: fuld lighed for det danske sprog både i stænderne og ved oprettelsen af læreanstalter.

Det er bekendt nok, hvorledes dette sammenstød altid er bleven fremstillet for os til nedsættelse af kong Kristian VIII.; hans holdning bliver betegnet som vaklende, frygttagtig og umandig. Men med stor uret. At Hjort Lorenzen ønskede en hurtigere og kraftigere handling, var naturligt nok, og at man i sin harme i kongeriget vilde have den kongelige magt anvendt i hele sit omfang, ligeså; men kongen havde også andre hensyn at tage. Den historiske udvikling er i det hele taget ikke slet så simpel og usammen- sat som man ofte antager, og især dengang, i det offentlige

livs barndom, antog. Enhver stor sag, som kommer op og vil frem, møder ikke blot sin modstand, men dens venner vil også som oftest dele sig i to hold. Der er noget, man kunde kalde tokammersystemet i selve den naturlige udvikling. Ved folkerepresentationens deling i to kamre har man jo søgt at sikre udviklingens mest betryggende fremskriden; det ene skal føre tankerne frem, virke for dem, udbrede og uddybe dem; det andet skal indordne dem i det bestående, tillempe dem efter forholdene og sørge for at de ikke afstedkommer skade og brud ud over det uundgåelige. Denne dobbelthed har selve livet lært os; hvor et af disse led mangler, vil udviklingen enten gå i stå eller skyde ud over målet og føre til tab og tilbageslag fra anden side.

I den sønderjydske sag betegnes disse to sider på en fyldig og såre tiltalende måde af Hjort Lorenzen og Kristian VIII. Medens den første var ung i sin danskhed, nylig omvendt og derfor hidsig på det, opfyldt af iver efter at komme sine tidligere meningsfæller, der nu hånede ham som en overløber, til livs, — var kongen jo gammel i kampen og klar over dens gradvise forløb. Medens Lorenzen var en fyrig folkefører, utålmodig efter at nå det endelige mål, hensynsløs i sin optræden overfor venner og fjender, var kongen bunden ved mange og vigtige hensyn til sine andre undersætter og andre statsformål, ligesom han af naturen og som følge af sin høje dannelse var en hensynsfuld mand.

Det gjaldt jo om at gennemføre danskhedens sag i Sønderjylland uden afgørende brud med monarkiets tyske indbyggere. Disse skulde lære at indsé, at det danske sprog havde en naturlig ret, som kunde gøres gældende

uden at berøve dem noget af deres. Sligt går ikke så let i virkeligheden som på papiret. Den dalevende slægt var opvokset i forestillingen om hertugdømmernes enhed overfor kongeriget, det var ingen tilsnigelse, som man har villet påstå, men desværre en kendsgerning af sørgeligste art. Sproget i Nordslesvig truede nu med at gøre brud på denne enhed og man så i danskhedens sejr ikke blot et nederlag for en stor del af embedsstanden, men en begyndende opløsning af det politiske legeme Slesvig-Holsten, til fordel for Danmark.

Santidig trådte en anden fare frem, den dobbelte arvefølge. Kongen havde fået sin søn gift anden gang, men man mente alt nu at kunne skønne, at også dette ægteskab vilde blive barnløst, måske opløses ved en ny skilsmisse. Kronen vilde da gå i arv til kvindelinjen, men her stod for hertugdømmernes vedkommende påstand mod påstand: fra dansk side holdt man med rette på, at Sønderjylland skulde følge kongerigets arvegang, medens man var uvis med hensyn til Holsten; Avgustenborgerne derimod påstod, at de i så tilfælde vilde arve begge hertugdømmer. Denne vanskelige sag anså kongen det for sin opgave at få ordnet før sin død, da han ikke kunde gøre regning på, at det vilde lykkes for hans søn, som på grund af sit uregelmæssige liv og sine lidet udviklede evner kun nød ringe tillid og anseelse blandt de store magters monarker, og det var af stor betydning ikke at ægge stemningen i Holsten mere end nødvendigt for ikke at umuliggøre en mindelig overenskomst. Endvidere vidste kongen så godt som nogen, at indførelsen af en friere forfatning i alle kronens lande kun var et tidsspørgsmål, og at der også herved vilde optårne sig uoverstigelige vanskeligheder, hvis

modsætningen mellem landsdelene fik lov til at udvikle sig i hele sin skarphed.

Dersom danskheden i Nordslesvig ikke havde været til, vilde alt dette forholdsvis have været en let sag at ordne. Man ønskede ikke i Holsten at skilles fra Danmark og arvefølgens ordning vilde ingen modstand have fremkaldt, da Avgustenborgerne var ilde lidte i alle samfundskredse; også forfatningssagen vilde da uden vanskelighed have kunnet bringes i orden, da frihedsmændene i kongeriget og i hertugdømmerne fra først af arbejdede hånd i hånd. Men det nationale spørgsmål i Nordslesvig umuliggjorde foreløbig enhver overenskomst; opgaven blev at opnå en ordning uden at lade denne befolkning i stikken, at give den sin ret uden at støde de andre fra sig. Når man allerede ved denne tid overfor Slesvigholstenernes påstand på den afgørende grænse ved Kongeåen stillede en anden, en deling af monarkiet ved Ejderen, og troede at kunne gennemføre den i henhold til gamle historiske minder og statsretlige forhold, så kunde kongen ikke gå ind derpå, før der forelå en tvingende nødvendighed, men måtte modsætte sig et overgreb, som kun kunde føre til tab. Vilde man appellere til magten, måtte det huskes, at Slesvigholstenerne havde Tyskland i ryggen, en omtvistet arvefølge og lange tiders hævd at støtte sig til.

Fra sammenstødet i Slesvig stændersal i November 1842 udgik der mægtige folkebevægelser til begge sider. Slesvigholstenerne modsatte sig ethvert skridt til monarkiets befæstelse, ethvert forsøg på at styrke forbindelsen mellem Slesvig og Danmark. Da kongen oprettede en filial af nationalbanken i Flensborg, gjorde de påstand på at få en „landesbank“ i Rensborg; de krævede en tysk

officérskole og tysk kommando i deres hærafdeling; de vilde have særskilte finanser uden toldénhed; imod indførelsen af danebrog i hæren satte de en ny opfundet landsfane, som de begyndte at bruge ved alle festlige lag; sangen „Schleswig-Holstein“ opstod som udtryk for modstanden imod hertugdømmernes adskillelse og det tyske sprogs fortrængelse fra herredømmet.

Men også den danske sag gjorde nu mægtige fremskridt. Prof. Clausen optrådte i Schouws „Danske ugeskrift“ til forsvar for Hjort Lorenzen og med krav på, at det danske sprogs ret skulde respekteres; grev Knuth og andre ansete mænd sluttede sig hertil, og der dannedes en forening „for dansk undervisnings fremme i Slesvig“, den forening, som senere bekostede Rødding højskole. Estrup til Kongsdal, ministerens fader, gav 16,000 kroner til oprettelsen af en lærestol i slesvigsk ret ved universitetet. Grundtvig gik til kongen for at tale højskolens sag, og denne rådførte sig med Ingemann om en omdannelse af Sorø akademi. Samtidig var det pastor Hagen i Mjolden henvendte sig til Ploug og Clausen, og disse mænd gjorde alvor af at udkaste planen til den folkelige højskole i Haderslev amt.

I selve Nordslesvig holdtes der som bekendt fest for Hjort Lorenzen i Sommersted, derpå en almindelig folkefest på Skamlingsbanke, medens den slesvigske forening dannedes for at samle befolkningen under de forestående kampe.

I foråret 1844 udkom det såkaldte „sprogpatent“, som foreløbig ordnede det danske sprogs forhold i stænder-salen. Forsamlingen havde frarådet enhver bestemmelse herom, idet den lovede at tilstede enhver, som bevislig var ude af stand til at udtrykke sig forståeligt på tysk, at tale

dansk; men herved kunde kongen selvfølgelig ikke lade det bero. Efter lange forhandlinger i statsrådet vedtoges det at bestemme, at enhver deputeret, „som ikke tiltroede sig at være det tyske sprog tilstrækkelig mægtig“, kunde gøre anmeldelse derom i det første møde og da tale dansk; denne anmeldelse skulde tages til efterretning og kunde ikke gøres til genstand for forsamlingens skøn. Hjælpe-sekretærerne skulde derfor kunne dansk, men tage foredragene til protokols på tysk. Enhver kunde stille forslag og andragender på dansk.

Udstedelsen af dette patent vakte en storm i København, hvorfor det modtoges med ro i hertugdømmerne. Lavrids Skau optrådte dog med stort mådehold overfor kongen, der forlangte, at de danske deputerede skulde indfinde sig i stænderne og stille forslag der, hvis de ønskede en videre gående ligeberettigelse; han vilde da gå med hertil. Patentets ord forstod han således, at Hjort Lorenzen med rette kunde blive ved at tale dansk, da det kom an på enhvers eget skøn, hvilke fordringer han vilde stille til sig selv og det sprog, han førte. Alle var da også enige om, at de danske deputerede burde gå til Slesvig, kun Hjort Lorenzen modsatte sig og rasede mod sine venner. Han blev vel bragt til at give efter, men forandrede i sidste øjeblik sin beslutning og afgav en offentlig erklæring om ikke at kunne underkaste sig dette formentlig forsmædelige vilkår. De andre måtte da bøje sig for hans vilje. Men hvor langt han her havde skudt over målet, viste sig to år efter, da han var død og de danske deputerede uden indsigelse gik til Slesvig, medens kun én af dem, Nis Lorenzen, forbeholdt sig „somme tider“ at tale dansk. Da sagen dengang (1846) forelagdes i stats-

rådet, holdt alle ministre for, at der ikke var nogen grund til at gå videre, således som kongen ønskede; selv kronprinsen (Fredrik VII.) ytrede, at „det kun var agitation, mere fremkunstlet end virkelig.“

Den store bevægelse i København og kongeriget, som fik sit udtryk i en adresse med 20,000 navne, vakte ganske naturligt bitre følelser hos kongen. Da prof. Schouw overrakte ham den, svarede han: „Jeg erkender gerne det patriotiske sindelag, som har fremkaldt denne adresse og som jeg deler med Dem; de offentlige foranstaltninger til det danske sprogs opretholdelse i det nordlige Slesvig vidner noksom derom.“ Han kunde, fortsatte han, ej her svare på en sag, som behandlede i en valgt forsamling i en anden landsdel; dog vilde han ytre, at fædrelandssindede mænd hellere må optræde forsonende end énsidig og at det er lettere at forurolige end berolige sindene: „det første sker ved at samle underskrifter rundt om i landet, det sidste overlader De til kongen. Dog jeg vil håbe, at kraften ikke skal fattes mig for at dette kan lykkes.“

Samtidig vedtog og offentliggjorde den slesvigske forening en meget nærgående udtalelse („protoklekstrakten“) og Lavrids Skau skrev under indtrykket af Hjort Lorensens harme sit bekendte brev til kongen, hvori han tiltalte ham som ligemand, og som han var uforsigtig nok til ligeledes at lade komme offentlig frem. Foreningen blev herefter lukket og undersøgelser anstillede, hvis forløb ikke var nær så heldig for bonderne, som Skau giver det udseende af i sine bekendte fremstillinger. Det er ej heller rigtigt, når man har påstået, at der fandt et omslag sted i kongens holdning efter en samtale med Hertel og Skau på Før, eller efter Tillisch's død på Gram.

Kongen havde ikke noget øjeblik opgivet sin danske politik i Nord-slesvig, om han end med rette forbitredes over den uforstand, hvormed man optrådte imod ham. Han havde den 15. Juni, seksårs dagen efter „Dannevirkes“ udgivelse, givet sit samtykke til højskolens oprettelse i Rødding, og den 11. Juli bestemte han, at alle meddelelser fra de kongelige kollegier i København og fra regeringen i Slesvig til private i det danske Slesvig skulde tilstilles disse i en retsgyldig dansk oversættelse, „indtil disse autoriteter selv kunde udfærdige dem på dansk.“ Her var der altså sat et nyt mål for modersmålets ligeberettigelse. Kort efter, i månedens slutning, ankom kongen uventet til Åbenrå for at undersøge, om det var sandt, hvad man påstod, at tingbøger og andre protokoller endnu førtes på tysk. Han fandt, at de var danske. Det samme gentog sig i Haderslev, hvor han tog ud til tinghuset i Tørning for at se den bekendte mindetavle om sprogreskriptet, som herredsfogden ikke havde villet give plads. Endvidere lod han sognefogderne fra Østeramtet sammenkalde for at spørge dem ud om sprogforholdene; han opfordrede dem til at holde over modersmålet i skolen, og klage, hvis det ej blev adlydt, hvad der var bestemt. Han gennemgik alle regeringsforanstaltninger fra 1840 af og sluttede med at sige, at hvis nogen sagde, at han var mindre dansksindet end forhen eller gik i Tyskernes ledébånd, da var det åben usandhed. Derefter tog kongen til Før, hvor han modtog Hertel og Skau, der bad ham om forladelse for deres overilede angreb; til Skau sagde han, at han måtte takke Gud, han havde en så nådig konge, men denne sag skulde stå ham åben, hvis han oftere tillod sig sligt. På hjemvejen undersøgte han også i Tønder

tingbøgerne og tog så over Ribe, Gram og Rødding til Nørrejylland. Da statholderen tilbød ham ledsagelse af ryttere gennem Nordslesvig, gav han det bekendte svar: „jeg stoler trygt på det dansktalende nordslesvigske folks sindelag mod kongen, og når de danner en vagt for at vogte om kongens person, så er det lige så sikkert som om jeg var omgivet af min garde.“

Atter arbejdedes der rolig videre under voksende modstand fra slesvigholstensk side, idet dog arvefølgens ordning efter Roskilde-stændernes opfordring nu trådte i forgrunden. Der blev nedsat en kommission til at drøfte dette spørgsmål, uden at den dog kunde komme til noget resultat for det egenlige Holstens (det gamle grevskabs) vedkommende, medens alle var enige i at erklære Slesvigs arvefølge i overensstemmelse med kongeloven for utvivlsom. Kommissionen frarådede dog at lade dette fremtræde i en kongelig kundgørelse, således som de danske stænder havde ønsket, og statsrådets flertal støttede denne mening, da det vilde være farligt at ytre tvivl om Holstens fremtid. Men kongen var bestemt på at sikre Slesvigs fremtid for alle tilfælde og førte sin mening sejrrigt igennem i syv lange statsrådsmøder, der holdtes i uafbrudt følge i én uge. Hele statsrådet, også Ørsted og Criminil, der til det sidste modsatte sig udstedelsen, underskrev det såkaldte „åbne brev“ (af 8. Juli 1846), som fastslog Slesvigs uadskillelige forbindelse med den danske krone. Det er et vidnesbyrd om den overlegne personlighed, den styrke i overbevisningen og den uimodståelige veltalenhed, kongen rådede over, at han trængte igennem i denne sag uden at behøve at forandre sit ministeriums sammensætning; hertugen udtalte da også i sit senere forbitrede stridskrift mod ham og hans politik,

at han havde været i besiddelse af en dæmonisk magt over udmærkede mænd, så de bøjede sig for hans vilje uden at kunne hævde deres egen overbevisning.

Udstedelsen af det åbne brev fulgtes af indsigelser og stormende optrin i hertugdømmerne, medens kongen som sædvanlig ved denne tid opholdt sig på Før. Her afskedigede han prinsen af Nør og inddrog hans embede, medens han satte pålidelige mænd i spidsen for regeringen på Gottorp og det tyske kancelli. Skønt advaret for mulige uroligheder tog han senere fra Før til Slesvig, hvor der forefaldt gadetumulter under hans nærværelse; derfra til Rensborg, hvor han talte til garnisonen, til Neumünster, hvor det nylig var kommen til sammenstød med tropperne, og til Pløn, hvor han blev en måned med udflugter til forskellige egne i Holsten.

Den stærke bevægelse lagde sig efterhånden og en smuk Oktoberdag vendte kongen tilbage til hovedstaden, modtagen på toldboden og Langelinje af en uoverskuelig menneskemængde, som jublede ham imøde, fulgte ham til Amalienborg og vilde have hædret ham ved at trække vognen. Da han nogle aftener efter viste sig i teatret, hyldedes han i en sang af Heiberg til nationalsangens toner som „søn af Skjold“ og blev genstand for en jublende hyldest.

Kristian VIII. havde ikke glemt sprogsagen over de andre, mere påtrængende spørgsmål. Viborg-stændernes adresse om at værne om den danske nationalitet havde givet ham anledning til at forelægge det danske kancelli, hvem det ellers ikke velkom, dette spørgsmål, og kancelliet havde på grundlag af en vidtløftig erklæring af Ørsted foreslået, at der skulde anstilles en undersøgelse af folke-

sprogets grænser i Sønderjylland; hvor da dansk var ublandet talesprog, skulde det indføres i skolen og styrelsen, hvor der taltes blandet dansk og tysk, skulde skolen give nogle timers undervisning i dansk og kirkesproget være blandet. Derimod frarådede kancelliet oprettelsen af danske læreanstalter indenfor hertugdømmets grænser og af et læreembed i slesvigsk ret i København, da der ikke gaves nogen sådan ret (men kun en slesvig-holstensk!). Kongen tog det første forslag til følge og pålagde regeringen på Gottorp at undersøge sprogforholdene; derimod lod han sig ikke af sit danske kancelli stanse i bestræbelsen for at få oprettet danske dannelsesanstalter: 11. Juni 1847 toges der bestemmelse om et skolelærerseminarium i Vonsbæk og på årets sidste dag om Haderslev latinskoles omdannelse i lighed med de kongerigske skoler. Dagen før havde han taget bestemmelse om Sorø frie højskole. Det var blandt hans sidste regeringshandling; de stod i nøje forbindelse med, hvad han dengang var fuldt optagen af, indførelsen af en fri folkelig forfatning, hvis lykkebringende følger han anså for nøje knyttede til en rigere og friere undervisning for folkets brede lag. Overvældet af en heftig sygdom straks i begyndelsen af det følgende år, vedblev han til det sidste at sysle med de to tanker, glad ved at stå deres virkeliggørelse så nær. Da tog døden ham og en ny tid kulkastede alle hans planer, for under ualmindelige forhold at føre de tanker, han havde villet virkeliggøre langsomt og sikkert, til en hurtig og forhastet sejr.

Det var et mærkeligt liv og en stor kongegerning, som således blev afsluttet lige før omvæltningen 1848. Kong Kristian VIII. havde haft sin rige del i store gennembrud af det nationale liv i alle det gamle danske riges

lande, først i Norge, senere i Danmark og Sønderjylland, og ikke alle de mænd, som stod ved hans åbne grav, var blinde derfor. Smukt og fyldigt, om end tillige vemodigt kommer det frem i den sørgekantate af J. L. Heiberg, som blev sunget ved universitetets mindefest for ham, især i følgende sang:

Højt stod han stillet på fjeldet,
 en yngling med flagrende lok,
 han slog på frihedsvældet
 som Moses med Arons stok:
 og klippens revnede sider
 en sprudlende bæk fornam,
 med vande for kommende tider, —
 men ingen dråbe for ham!

Han stod i de dybe dale
 som mand, da lokken var brun,
 for frihedens nattergale
 han planted et skov-pavlun:
 og dalen til alle sider
 en spirende vækst fornam,
 med skygge for kommende tider, —
 men ingen skygge for ham!

Dog ej først døden ham bragte,
 men livet lønnende krans,
 thi skønhed og højhed lagde
 sin trofaste hånd i hans,
 og samklangs-toner omsider
 i folkets røst han fornam:
 de nå til kommende tider,
 men lønnede dog alt ham!

Disse „samklangs-toner“ skal da også lyde her, ved den danske folkehøjskoles mindefest, — „omsider“, må vi vel sige med digteren. Hvor forunderligt er det ikke, at for denne konge, som satte eftermælets herlighed så højt, er der ingensteds rejst noget synligt minde; han der fik den første smukke hyldest af nordslesvigske bønder,

mindetavlen i Gram herreds tingstue, der blev ødelagt i oprøret, han nævnes end ikke på Skamlingstøtten blandt de mænd, som har været med i kampen for modersmålets ret! Men herpå ligger der jo ringe vægt! Hvad der derimod er af betydning for vor egen skyld, er at hans navn atter fremdrages og nævnes med ære og med tak, hvor gode danske mænd bringes på tale, — med tak både for, hvad han fik lykke til at udrette, og hvad han stræbte efter som sit mål, men ikke nåede!

Efterskrift.

Da foranstående foredrag, siden det fremkom har været genstand for megen omtale, — både stærk tilslutning og stærk modsigelse, — kan der være anledning til nu, da offentliggørelsen er bleven en del forsinket, dels at føje en og anden nærmere oplysning til de meddelte historiske kendsgerninger, dels at ledsage det med nogle, som det forekommer mig, nærliggende betragtninger.

Det nå dog straks bemærkes, at det kun er ganske enkelte punkter, her vil kunne berøres; en fuldstændig redegørelse og bevisførelse for min opfattelse af kong Kristian VIII. vil jo kun kunne gives i en samlet fremstilling af hans regeringshistorie.

Hvad der da først trænger til nærmere omtale, skønt jeg i min mindetale selvfølgelig ikke fandt nogen anledning til at berøre det, er den bebrejdelse mod kongen, at han manglede mandigt mod og at han var vaklende i sine beslutninger. Heri er der noget sandt, men også en stor overdrivelse, og som oftest et fuldstændigt fejlsyn. Kristian VIII.

var en i højeste grad intelligent mand, og han havde alle de fortrin og fejl, som plejer at følge med intelligensens ensidige udvikling og som vort offentlige liv har at takke for så meget lys og adskillig skygge. „Intet menneskeligt var fremmed for ham;“ han fulgte så at sige alle livets fænomener med den fuldeste interesse og den klareste forståelse, få har haft færre fordomme på det åndelige livs områder end han, få har med så udholdende opmærksomhed fulgt alle samfundets rørelser i stort og småt. Skyggesiden herved er jo den, at den personlige produktivitet, evnen til selv at frembringe og handle, svækkes, betænkelighederne får et alt for stort råderum. Dette mærkes på mange punkter i Kristian VIII's regering; det ses at han ikke mere var nogen ung mand, da han besteg tronen; han forstod ikke at tie og overveje i tavshed for da at handle med udelt kraft; alt for mange indviedes i hans betænkeligheder, han ønskede så at sige at høre alles mening, før han tog sin beslutning.

Men når man lægger vægt herpå, ligger det spørgsmål dog nær, om han da overhoved ikke kom til at handle og om hans handlinger var ængstelige, ufuldbårne og vaklende, om han viste mangel på mod i udførelsen af hvad han havde besluttet? Intet af dette vil med rette kunne påstås. Hverken den danske eller den slesvigholstenske presse skal rose sig af at have haft nævneværdig indflydelse på hans handlinger, skønt begge angreb ham skånselsløst; overfor Fredrik VI. hævdede han i en årrække sine afvigende liberale anskuelser, og hvor lidt embedsmændene formåede overfor hans omfattende og gennemgribende reformarbejde i administrationen er bekendt nok. Hans optræden efter det åbne brev udstedelse viser

sandelig ingen mangel på personligt mod, og i åringer at være en upopulær mand i sin hovedstad, stadig genstand for de voldsomste udfald og forhånelser, uden at tabe ligevægten og enten give efter eller misbruge sin ubegrænsede magtfuldkommenhed, er ikke enhver given. Når man stadig har villet anføre hans optræden i Norge 1814 som bevis på halvhed og umandighed, da har den nyere tids klarere opfattelse af hine begivenheder forlængst rensset hans minde i den henseende. Hvad han vovede ved at modsætte sig Kieler-fredens udførelse var langt mere, end hvad han kunde tænke på at vinde; forsøget på at hævde Norges selvstændighed var et voveligt og ridderligt skridt, der meget let kunde have kostet ham også Danmarks krone, og det anerkendes vel nu fra alle sider, at han ved sin optræden dengang indlagde sig en uforgængelig fortjeneste af det norske folk. Når man sådan uden videre har brudt staven over hans nedlæggelse af kronen, da er det kun et af de mange tegn på, hvor umodne vore domme om de store politiske begivenheder er. På helt middelalderlig vis vil vi kun se helten i den, „som kunde ikke vige“, uden hensyn til alle de givne betingelser, uden forståelse af verdens faktiske magtfordeling. En fortsat modstand fra prinsens side vilde dengang ufejlbarlig have ført ham selv i ulykke og fremkaldt et almindeligt frafald i Norge med al den skænsel og de ulykker, som deraf vilde være fulgte. Han havde ved sin resolute handling opnået for folket, hvad der kunde opnås.

Historiske personer må imidlertid finde sig i slige domme af dem, som aldrig selv har stået overfor store forhold; i blade og skrifter kan meget siges og gentages, som kun vidner om ringe forståelse af hvad den enkelte

i det givne øjeblik kan udrette. Værre er det, når mænd, som selv har prøvet at bære et ansvar, fælder nedsættende domme om samtidige personer. Og det kan ikke nægtes, at dette er tilfældet for kong Kristian VIII's vedkommende. Jeg skal kun nævne en enkelt af hans angribere, en af de mest ansete mænd blandt hans samtidige, professor H. N. Clausen. Også han bebrejder ham mangel på mandlig fasthed, både i Norge og Danmark. Og hvad har så Clausen selv udrettet i de år, da han påtog sig et medansvar for rigets styrelse? Han trådte ind i ministeriet i November 1848 for her at repræsentere den mådeholdne frihed og den nationale sag, og han sad der til Juli 1851, da så at sige alt det var opgivet, som havde stået på hans program. Han holdt på en deling af Slesvig efter nationaliteterne, en lempelig og retfærdig ordning af sprogforholdene på grundlag af befolkningens ønsker, og dog gled han med de andre over imod helstaten og han gjorde intet for at afværge en ensidig og voldsom afgørelse af sprogsagen, som han endog senere forsvarede med den største iver. Han var med at forelægge og få vedtaget en grundlov, hvis hele grundlag var vidt forskellig fra hvad han havde udtalt sig for „ved tronskiftet“. Jeg nævner ikke dette for at bebrejde Clausen det; thi forholdene var selvfølgelig meget stærkere end han og det kan have været det eneste rette, at han blev i statsrådet det længst mulige for på hvert punkt at forfægte sine anskuelser. Men hvad der vel vil kunne bebrejdes ham er, at han ikke under denne virksomhed fik en anden og rigtigere målestok for, hvad magthaverne i en lille stat formår og hvilke hensyn der må tages ved bedømmelsen af deres handlinger.

Kristian VIII. havde ved sin alder og de rige politiske

erfaringer, han havde indsamlet også som opmærksom iagttager, et meget væsenligt fortrin for den opposition, der med stigende hidsighed kastede sig i kampen mod ham. Han havde lært at vente og give tid, for da at benytte det rette øjeblik til en afgørende handling. Alt tidlig betegnede han den norske forfatning som „hastværk“ og tidlig bad han de danske statsmænd betænke, at der engang måtte gives en forfatning og at man derfor måtte gøre sig rede for dens form og måde; da det så blev til alvor, uforberedt som alting var, beklagede han gang efter gang og med fuld føje, at de vigtigste bestemmelser var fremgæede af et lignende „hastværk“. For oppositionen syntes dette hensyn ikke at have nogen betydning; „bare gesvindt!“ var omkvædet i alle dens krav. Således i de konstitutionelle, således også i de nationale spørgsmål. Ikke en jævn og naturlig udvikling, men en kuld-kastelse af det i århundreder nedarvede måtte der til. Enevælden, der med alle sine store skyggesider havde fremmet vor samfundsudvikling i retning af borgerlig lighed og sikkerhed i alle offentlige forhold, måtte brat afløses af folkets selvstyre; forholdet til Sønderjylland og Holsten, der hvilede på et grundlag af århundreders indholdsrige historie, skulde ordnes efter principer, som naturnødvendigt måtte fremkalde de stik modsatte fra modsat side. Da besindige frihedsmænd som David, Ussing og Ørsted mente at burde holde igen og støtte kongen i hans bestræbelser, lagdes de for had som „reaktionære“. Vi véd hvad dette hastværk førte til, da begivenhederne i 1848 bragte oppositionen til magten. Få dages overvejelse i Martsministeriet kulkastede en menneskealders arbejde med at finde betryggende former for statslivets friere udvikling, og vi kom

ind i den „vandring i ørken,“ som Orla Lehmann påstod at have forudsét vilde vare 40 år, hvad den også ærlig har gjort. Nationalt fik vi en sprogordning, som blev blæst omkuld af det første vindstød, da befolkningen blev overladt til sig selv, og et politisk vilderede, som gjorde at ingen vidste ud eller ind, da afgørelsen skulde træffes.

Det vil vanskeligt kunne nægtes, at Kristian VIII's virksomhed i den henseende står anderledes helstøbt og vel begrundet. Hvad han udrettede i national henseende i de år, han bar kronen, var ikke blot af gennemgribende betydning, men stod også sin prøve i den følgende tid. Den retfærdighedshandling, der lå i sprogreskriptet, havde ingen tidligere konge haft øje for eller magtet; den blev udført med kraft, gennemført med fasthed og opretholdt indtil alle bøjede sig for den. Det er affektation at gøre ophævelser over, at der indførtes visse lempelser for en overgangstid, og det viser kun, hvor umodne vi var i alle offentlige anliggenders drøftelse. Det er i foredraget omtalt, hvorledes kongen selv overbeviste sig om sine befalingers efterlevelse, og det er et ubedrageligt tegn på, hvor sejrrikt de var trængte igennem, at den revolutionære slesvigholstenske stændersforsamling i 1848 ikke vovede at røre ved dem, men vedtog som grundlov, at „sprogenes gældende brug i kirke og skole, retspleje og forvaltning er garanteret“ (§ 24).

Ud fra dette faste grundlag gik Kristian VIII. videre. Han forberedte sprogrænsens flytning i overensstemmelse med folkesproget, særlig til købstæderne, sprogenes ligeberettigelse i regeringen og kollegierne, i stændersalen og ved overretterne; han besluttede oprettelsen af danske læreanstalter og begunstigede udviklingen af den danske

befolknings selvarbejde for sin nationalitet ved bogsamlinger, dagblade og folkehøjskoler (foruden den i Rødding påtænkte der 1847 en anden i Ullerup).

Måske har de senere års forholdsvis langsommere udvikling i de offentlige forhold bidraget til, at vi nu vil kunne dømme mere retfærdigt om dette udbytte af otte års arbejde på bar bund. Sæt at det var blevet fortsat i samme ånd, med samme forening af varsomhed og kraft, uden ydre afbrydelser, mon vi da ikke i løbet af mindre end en menneskealder vilde være kommen til en fuldt retfærdig løsning af sprogsagen, en fra alle sider anerkendt ligeberettigelse mellem de to nationaliteter? Og var en menneskealder for meget til en så gennemgribende omdannelse af hele det offentlige liv? Hvorledes har ikke de forurettede nationaliteter i andre lande måttet kæmpe i lange år, inden sejrens frugter modnedes, — i Bømen, i Finland, og rundt omkring i Evropa!

Det er et mærkeligt fejlsyn, at Slesvigholstenerne skulde have været særlig slette mennesker, der mere end andre vilde forholde deres medborgere en naturlig ret. På samme måde, som det skete her, har de nationaliteter, der sad inde med det nedarvede herredømme, overalt modsat sig folkesprogenes krav på ligeberettigelse. Der går tid med at overbevise, finde de rette former og de rette grænser. Og selve den forhen forurettede og derfor vanrøgtede folkelighed skal have tid til at blive sig bevidst, blive klar over sin trang, tilegne sig sit modersmål i hele dets omfang, det forældede skriftsprog. Først da har kravet på ligeberettigelse sin hele vægt og sin nødvendige rod. Ingen vil kunne påstå, at dette var tilfældet i fyrerne i Nordslesvig. Købstæderne var vitterlig tysksindede; de

indgav i 1817 adresser om at forblive sammen med Holsten og de gentog det ved tronskiftet 1839; da Hjort Lorenzen 1841 blev valgt i Sønderborg, var det med 28 stemmer af 136, og hans program var Slesvigs selvstændighed overfor Danmark og Holsten. Han og alle hans venner udenfor bondestanden skrev tysk til hinanden, både dengang og senere. Bondestanden i Nordslesvig var uden nogen som helst forbindelse med sine standsfæller i kongeriget, This Stenholt i Ravsted og hans dansktalende vælgere bad om sprogreskriptets ophævelse. Flor beklagede sig fra Rødding bittert over bøndernes „sløvhed“. Som i foredraget omtalt, mødte alle de danske deputerede 1846 uden, på Nis Lorenzen nær, at gøre brug af deres ret til at tale dansk. Først langt senere, efter at have oplevet store trængsler, kunde den nationale sag bryde således igennem, at den nordslesvigske befolkning lærte fuldtud at føle sig som danske, i et og alt af samme natur og med de samme krav til det åndelige liv som det øvrige folk. Og, som alt nævnt, dette er ikke særligt for denne befolkning, det er en fælles erfaring i hele den civiliserede verden, hvor nationalitetsspørgsmålet er trængt frem. Hvis kong Kristian VIII. derfor blindt havde fulgt Hjort Lorensens og Orla Lehmanns tilskyndelser i den danske sag i Nordslesvig, vilde han ikke blot uden nytte have påskyndet den katastrofe, som de store verdensbegivenheder 1848 fremkaldte, men som ellers rimeligvis kunde være undgået; men han vilde ikke usandsynligt have udsat sig for en modstand eller et frafald i selve Nordslesvig, som vilde have tilføjet den sag, han ønskede at fremme, en ubodelig skade.

Jeg skal endnu kun et øjeblik dvæle ved det tilsyne-

ladende omslag i kongens politik i foråret 1842, der betegnes ved prinsen af Nørns udnævnelse til statholder, en begivenhed, som jo bestandig gøres til genstand for de bitreste bebrejdelser og som jeg i mit foredrag ikke fandt anledning til i enkelthederne at gøre rede for.

Da kong Kristian VIII. i December 1839 tiltrådte regeringen, forefandt han et statsråd, der foruden den 66årige Rantzau-Breitenburg, som faktisk trak sig tilbage, bestod af fem medlemmer af den respektable samlede alder af 348 år; Vilhelm Moltke var 54 år, Otto Moltke og Krabbe 69, Stemann 76 og Møsting 80 år. I foråret 1842 var de samme mænd bleven godt to år ældre. Imidlertid havde kongen arbejdet ufortrødent på statens opkomst; der var indført talrige besparelser, administrationen var gjort simplere og lettere, embedsmændenes antal indskrænket og deres løn forbedret, hærens reform bragt sin gennemførelse nær osv. Men det kunde ikke være andet end at det gamle statsråd, hvis fleste medlemmer var stivnede i den gamle konges tid, i mangt og meget tyngede på hans virkeevne, selv om de måtte finde sig i, at han gik sine egne veje og ikke som kong Fredrik VI. lod dem råde. Men det var naturligt, at han benyttede et gunstigt øjeblik til en fornyelse af rådet, siden han af pietet mod sin forgænger havde undladt straks at foretage forandringer. Dette øjeblik kom, da Møsting i Januar 1842, 60 år efter sin indtrædelse i statstjenesten(!) søgte afsked; han døde året efter. Der kan ingen tvivl være om, at kongen straks tænkte på at erstatte ham med Ørsted, generalprokurør i det danske kancelli og langt tilbage den mand, han som prins følte sympati for som bærer af mere liberale tendenser. Udførelsen heraf opsattes dog indtil videre, måske ford

kongen vilde rådføre sig med sin svoger prinsen af Nør, som kort efter blev kaldet herover. Det er for nylig bleven oplyst fra tysk side (af Treischke), at prinsen undervejs betroede en ven, at han vilde søge statholderembedet, og i mit foredrag har jeg nævnt, at han for kongen gjorde gældende, at der burde optages en mand fra hertugdømmerne i statsrådet. Kongen gik ind derpå og valgte Heinrich Reventlov-Criminil i det tyske kancelli, altså i stilling svarende til Ørsted. Da han meddelte sin beslutning om at udnævne prinsen til statholder i statsrådet, frarådede Otto Moltke det og søgte et par dage efter sin afsked. Kongen selv påstår i et brev, at den virkelige grund var mandens svaghed og mangel på evne til mere at bestyre sit embed, og vist er det, at han alt mange år før, 1827, erklærede sig for ude af stand til fuldt ud at varetage sine pligter. Statsrådet tabte næppe noget ved hans udtædelse, og særlig havde han i det nationale spørgsmål aldrig for alvor gjort fælles sag med prinsen, da det gjaldt om at hindre Slesvigs tilknytning til Holsten; han havde som præsident i det tyske kancelli helt ladet sig beherske af den antidanske Høpp, som Kristian VIII. straks efter sin tronbestigelse fjernede ved at gøre ham til formand i overappellationsretten.

Få dage efter at Otto Moltke havde meddelt kongen sin beslutning at søge afsked, greb denne lejligheden til ligeledes at fjerne udenrigsministeren Krabbe Carisius, for derefter at give Criminil hans portefeuille; samtidig udnævntes den erfarne Dankwarth til direktør i det udenlandske departement, en hidtil ukendt stilling, som gav kongen lejlighed til at danne sig en mere alsidig mening om de diplomatiske forhold. Krabbe, der fra Fredrik VI's

tid var vant til at styre de udenrigske sager på egen hånd, — de refereredes som regel ikke i statsrådet, men for kongen personlig — var så uforsigtig ved et referat i heftige udtryk at bebrejde kongen, at han havde truffet en bestemmelse m. h. t. de i Helsingør førte forhandlinger med Sverige, i modstrid med hans råd, og han slog på, at han under disse omstændigheder var overflødig og helst måtte gå. Da kongen ikke svarede derpå, fortsatte han imidlertid sit referat, men dagen efter mindede kongen ham om, at han havde søgt sin afsked og at den ikke vilde blive nægtet ham. Meget mod sin vilje kom Krabbe således til at gå af; men senere hed det sig, at også han havde søgt sin afsked af mistillid til statholderen.

Endnu kan det nævnes, at Heinrich Criminils broder Josef, aintmand i Rensborg, blev kaldet til København for at overtage præsidiet i det tyske kancelli, men uden det sæde i statsrådet, som prinsen af Nør gentagne gange søgte at skaffe ham. Kongen, der ikke tidligere havde kendt ham, kom snart under vejr med, at han var en „notorisk Slesvigholstener“, og hans indflydelse blev aldrig stor. Broderen derimod kalder Ørsted vor dygtigste udenrigsminister siden Bernstorffs dage, og vist er det, at han med ualmindelig dygtighed og ubestridelig lojalitet tjente kongens politik, hvis mål og midler ofte afveg ikke lidet fra, hvad han anså for det rette. Avgustenborgerne nævuede ham blandt dem, der ved at give efter for kongens overlegne personlighed og gøre ham til vilje var gået tabt for hertugdømmerne og var bleven en „brudt mand“.

Ingen vil således kunne nægte, at forandringen i statsrådets sammensætning i Marts 1842, så vidt man kan skønne, var den efter forholdene bedst mulige, ligesom en

forandring var en bydende nødvendighed; med undtagelse af den højt ansete og grunddanske Stemann var alle medlemmer nu mænd i deres fulde kraft. At der ved den saamtidige besættelse af embederne som statholder og som præsident i det tyske kancelli var gjort et alvorligt forsøg på at dæmpe den voksende bevægelse i den tyske del af hertugdømmerne, vilde det være tankeløst at bebrejde kongen; at det ikke lykkedes og at de to mænd fire år efter måtte afskediges, var en politisk erfaring, som havde sin betydning. Men den sandhed, at det i det politiske liv kan være ønskeligt, ja nødvendigt at prøve forskellige muligheder for ad erfaringens vej at skride frem med større sikkerhed, istedenfor at overspringe mellemledene og lade tvivl om de stærkere brydningers nødvendighed få råderum, fordi nærliggende udveje ikke er forsøgte, — denne sandhed har altid haft vanskelig ved at komme frem hos os, og den var i 1842 endnu kun gået op for såre få.

Endnu kun et par ord for at afværge en måske nærliggende misforståelse. Når jeg i det foregående så stærkt har fremhævet, hvad der taler til gunst for kong Kristian VIII. og især til forsvar for hans nationale politik, da har jeg ikke derved villet rette noget angreb på den opposition, som stod overfor ham, fordi den søgte at drive ham frem; jeg har kun villet angribe dens ensidige opfattelse og fremstilling af kongen. Det var i sin orden, ja det var en lykke, at denne opposition fandtes, og jeg har jo i mit foredrag fuldt ud indrømmet den en ligeberettiget plads ved siden af kongen. Hvad vilde der være bleven af den danske sag uden mænd som Lavrids Skau, Koch, Flor, Paulsen og den uforglemmelige Hjort Lorenzen, for blot at nævne dem, der virkede i Sønderjylland! Havde kongen

ret i at fare med lempe, så havde de ej mindre ret i at trænge på og holde bevægelsen i live og i fremgang. Målet må stilles højt og klart, når et folk skal vækkes af dvale. Men ingen af disse mænd bliver mindre, fordi vi også viser retfærdighed mod en konge, hvis ansvarsfulde opgave det var at jævne vejen og sørge for dens sikkerhed. Skulde det imidlertid være for tidlig nu at vise denne retfærdighed, — nuvel, så må det forbeholdes en senere slægt.

Men mon det skulde være for tidlig?

.Den 29. Oktober.

Oversigt over historisk litteratur fra året 1893 vedrørende Sønderjyllands historie.

I.

R. von Liliencron. Die vier Schlesviger Runensteine. (Deutsche Rundschau. Hrsg. von J. Rodenberg. LXXV. Bd. S. 48—59.)

Et kort uddrag af prof. Wimmers skrift: Sønderjyllands-historiske Runemindesmærker.

Danske Helgeners Levned. Oversatte af *H. Olrik*. II. Knud Hertug. S. 111—47. Udg. af Selsk. for historiske Kildeskrifters Oversættelse. Kbh.

En oversættelse af en gammel, omtrent samtidig, latinsk levnedskildring af Knud Lavard, der sammen med sin navne Knud d. hellige var Danmarks skytshelgen i middelalderen, og en tid lang Danmarks landeværnsmand (hertug) i Sønderjylland, hvor han „splittede de fjendeskarer, som anfaldt riget, udryddede røverne og lod tyvene hænge og i løbet af kort tid friede sit fædreland for al hjem søgelse.“ Som det var at vente, dvæles der med størst udførlighed ved Knuds martyrium, medens billedet af krigeren males med svagere farver, men i modsætning til de fleste af den slags skrifter, er det usædvanlig ædrueligt holdt, ganske frit for de fantastiske træk, hvormed legenden plejer at udstyre sine helte, og et kildeskrift af høj værd.

Vi benytte med det samme lejligheden til at anbefale selskabets skrifter til årbøgernes læsere. Det blev stiftet 1875 af en række mænd, der vare nøje knyttede til folkehøjskolen, og udgav tid efter anden en betydelig række af oldtidens og middelalderens historieskrivere i gode oversættelser, bl. a. Tacitus åndfulde skildringer fra den romerske kejsertid. 1890 begyndte udgivelsen af en ny række; nye mænd kom til i bestyrelsen, og samtidig rettede man sin opmærksomhed på vore hjemlige kildeskrifter, der hidindtil kun i ringe grad vare tilgængelige.

for menigmand. Jævnslidet med en ny fordanskning af den store, græske historieskriver Herodot gik der således en oversættelse af karmelitermunken Povl Helgesens lidenskabelige skildring af reformationstiden, samt foruden de anførte helgenlevneder, af Viborgbispen Gunners (Valdemar Sejrs samtidige) ypperlige lille levnedstegning. Alle disse skrifter, der ere forsynede med indledninger og gode anmærkninger, fortjene at læses og holdes af enhver, der interesserer sig for vort lands fortid.

II. Bloch. Forschungen zur Politik Kaiser Heinrichs VI. in den Jahren 1191—94. Berlin. 1892.

Kommer ind på bisp Valdemar af Slesvigs forhold til forskellige nordtyske fyrster.

T. Lund. Christian den Fjerdes Skib paa Skanderborg
Sø. 1. D. 316 s. 2. D. 500 s. Kbh.

Der hører unægtelig en ikke ringe gætteævine til at ane, at der under de ude mærkelige titel skjuler sig en indgående skildring af Danmarks historie under Kristian IV.'s mindreårighed (1588—96). I et indledende kapitel giver forf. dog selv nøglen til gådens løsning. Thi siger han, ligesom den lille idyl, „hans prinselige nåde“ tumlende sig på Skanderborgsøen, tilhører sagnets verden, således er også det tiltalende billede, man har dannet sig af Dnks. historie i disse år, væsentlig urigtigt. Der var ingen harmoni eller overensstemmelse mellem hans nærmeste omgivelser, dronningen og formynderne, tværtimod, „sindenes bølger gik højt i denne strid, hvis genstand var Kr. IV. selv: hans person, hans uddannelse og først og fremmest den magt, der i ham lå ledig“. At denne kamp for en stor del udkæmpedes om formynderskabet i hertugdømmerne, gør bogen til et værdifuldt bidrag til Sønderjyllands historie.

Liebholt. Herzog Albrecht von Schleswig-Holstein und sein Grab in der Kreuzkirche zu Dresden. (S. H. L. Z. 23. Bd. S. 307—12.)

En søn af hertug Hans d. y., der gik i saxisk tjeneste og døde i Dresden 1613. Afhandlingen giver en beskrivelse af hans grav, således som den så ud ved dens åbning 1764, samt meddeler et par notitser om berøringen mellem de gottorpske hertuger og det saxiske fyrstehof.

A. D. Jørgensen. Peter Schumacher Griffenfeld. 1. Del.
Kbh. 512 s.

Den nærmere omtale af dette skrift opsættes til næste års fortegnelse.

R. Fester. Die Augsburger Allianz von 1686. München. VIII + 187 s.

Behandler bl. a. Sveriges forhold til den dengang fordrevne hertug Kristian Albrecht af Holsten-Gottorp.

E. Holm. Danmark-Norges Historie under Kristian VI. (1730—1746). 1. Halvdel. (O. m. T.: Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse [1720—1814]). Kbh. S. 1—384 + s. 1—48.

Den nærmere omtale af dette værk opsættes til næste års fortegnelse.

L. Schrøder og K. Jørgensen. Fra Festerne paa Skamlingsbanke 18. Maj 1843 og 18. Maj 1893. (Højskolebladet. 18. Aarg. Nr. 21.)

Dels et referat fra den sidste fest, dels et optryk af avisartikler fra festen 1843.

J. G. Malleon. The refounding of the German empire. 1848—71. London. XI + 326 s.

Har ikke været anm. tilgængelig.

Moltkes kriegsgeschichtliche Arbeiten. Geschichte des Krieges gegen Dänemark 1848—49. Hrsg. vom Gr. Generalstabe, Abth. f. Kriegsgeschichte. Berlin X + 437 s. (O. m. t.: Moltkes militärische Werke. III. Kriegsgeschichtliche Arbeiten. 1. Th.)

Værket, hvorpå M. har arbejdet fra 1862—77, behandler ikke udelukkende krigshistorien, men tager også hensyn til de i forbindelse med krigen stående politiske forhold

Schlachtenatlas des neunzehnten Jahrhunderts, vom Jahre 1828 bis 1885. 36.—37. Lief. Lpz. u. Wien. Folio.

Hæfterne indeh. bl. a.: Deutsch-dänischer Krieg 1848—50. Nr. 1. Das Gefecht bei Bau. 6 s. + 1 kort. — Nr. 2. Die Schlacht bei Schleswig. 10 s. + 2 k. — Nr. 3. Die Schlacht bei Fredericia. 8 s. + 2 k. — Nr. 4. Das Gefecht bei Missunde. 4 s. + 1 k.

O. Vaupell. Kampene ved Mysunde. (Vort Forsvar. 1893. Nr. 324—25, 330.)

En populær skildring af de tre kampe d. 23. april 1848, d. 12. septbr. 1850 og d. 2. febr. 1864. Mindst bekendt af disse træfninger er den første, i hvilke det lykkedes en prøjsisk afdeling, forstærket med nogle friskarekorpser, at komme over Slien og erobre den danske afdelings proviantvogne og penge-kasse, samme dag som hovedhærene kæmpede ved Slesvig.

F. Hartmann. Erindring om Krigsaarene 1848—50. (Militær Tidende. 1893. Sp. 8—13, 40—45, 93—95, 109—11, 129—34, 182—86, 213—18, 248—53.)

Kapt H, der i Musæum (1892 I, 308 f.) har givet en interessant skildring af sit liv som underofficer før 1848, deltog i felttoget 1848 som kommandersergent. Ved Slesvig blev han imidlertid fangen og fortæller nu meget morsomt om det fjerdingår, han måtte tilbringe i Hannover, førend han, samtidig med sin udnævnelse til løjtnant, udvexledes. Senere deltog han i kampene ved Fredericia, Isted og Fredrikstad.

R. Schviden. Unterredungen mit dem Fürsten Metternich im Frühjahr 1850. (Deutsche Rundschau. Hrsg. von J. Rodenberg. LXXVII. Bd. S. 145—48.)

Samtalen, der drejede sig om det slesvig-holst. spørgsmål, er en del af 4. bd. af S.'s erindringer, der vil blive nærmere omtalt i det næste års fortegnelse.

O. Vaupell. Istedslaget. (Vort Forsvar. 1893. Nr. 328—29.)

Et kort uddrag af forf. større skrift om slaget.

O. Vaupell. Billeder af Mindestenene fra Krigen 1848—50 rundt om Flensborg Fjord. (Vort Forsvar 1893. Nr. 333, 339.)

C. Neergaard. Under Junigrundloven. En Fremstilling af det danske Folks politiske Historie 1848—66. Med Portrætter af ledende politiske Personligheder. 16.—18. H. 2. Bd. S. 1—168.) Kbh.

C. St. A. Bille: N. Neergaard. Under Junigrundloven. Etc. 1. Bd. (Historisk Tidsskrift. 6. R. 4 Bd. S. 384—420.)

De udkomne hæfter begynde med ministeriet Ørsteds fald dec. 1854 og skildre det nye ministeriums bestræbelser for at

sætte en konstitutionel helstatsforfatning igennem. Efter en oversigt over hertugdømmernes indre historie i årene 1852—54 fortælles der om livet under den nye helstatsforfatning, de elleve Slesvigholsteneres protest mod denne og den deraf følgende diplomatiske strid med udlandet.

Som anført er det fuldendte første bind bleven anmeldt af „Dagbladets“ forhenværende redaktør, nuværende kammerherre, amtmand Bille. At denne politiker, der som bekendt indtager et fra hr. N. ret forskrælligt standpunkt, yder forf. al anerkendelse for „hans alvorlige søgen efter sandhed og hans frihed for al ensidig partiopfattelse“, turde vel være en tilstrækkelig beroligelse for dem, der frygte, at hr. N. skulde benytte historien til at gøre propaganda for sin politiske anskuelse.

Briefwechsel des Generals Leopold von Gerlach mit dem
Bundestags-Gesandten Otto von Bismarck. Berlin. 355 s.

I samlingen, der går fra 1851—58, findes s. 330 ff. et brev vedrørende det danske spørgsmål fra B. til Fredrik Wilhelm IV.'s fortrolige, general G.

Tre episoder i Konung Karl XV.s lif. Ur kommandör
Axel Adlersparres efterlämnade papper ordnade och utg.
af hans hustru. Sthm.

C. St. A. Bille. En svensk Statsmands Erindringer. (Tilskueren. 10. Aarg. S. 835—80.)

C. St. A. Bille. Skandinavisk Fata Morgana. Brudstykker af endnu ikke nedskrevne Livserindringer. (Tilskueren. 10. Aarg. S. 415—20.)

Alle disse tre arbejder handler om den i forrige fortegnelse vidtløftig omtalte skandinaviske union og alliance. Jfr. S. Å. 1893. S. 293 f.

Rathlef. Bismarck und Oesterreich bis 1866 mit besonderer Berücksichtigung des Sybelschen Werkes. Reval. 92 s.
Har ikke været aum. tilgængelig.

L. Buchner. Kleine Schriften politischen Inhalts. Stuttgart. 352 s.

Værket, der blandt andet indeholder følgende afsnit: Genesis des dänischen Krieges 1864. S. 86—98 og Genesis des deutschen Krieges 1866. S. 99—112, har ikke været anm. tilgængeligt.

Kong Frederik den Syvende til Fest i Nordlesvig 1863.

Mdl. af *E. Elberling*. (Musæum. 1893. I. Halvbd. S. 229—33.)

En skildring af en fest, som bønderne i Haderslevvegnen gav til ære for kongen sex uger før dennes død. Den er forfattet af en af deltagerne og giver et morsomt og livligt billede af den folkekære konges færden blandt Nordlesvigs bønder, hvis hjerter han og grevinde Danner, der ledsagede ham på rejsen, ganske vandt. Som et slags tillæg meddeles en lille anekdote om gårdejer Chr. Juhl, Hjerndrup's, udnævnelse til kammerråd i 1859. Sammen med P. Skau holdt han hovedtalen ved festen.

Ved kongens ligfærd igennem Flensborg 30. Novbr. 1863.

Ved *A. D. Jørgensen*. (S. Å. 1893. S. 174—76.)

Den dansk-tydske Krig 1864. Udg. af Generalstaben.

3. Del. Kbh. XIII + 388 + 138 s.

Bindet går fra Dybbølstormen til freden i Wien; det er ledsaget af en række aktstykker, bl. a. fredstraktaten, samt en mængde statistiske tabeller m. m. Vi anføre en af disse, der muligvis kan have interesse for vore læsere, nemlig de danske tabellister, der give følgende hovedresultat:

Desertører og savnet mandskab fra hertugdømmerne	1038
Sårede, der ikke ere døde som følge af deres sår	3230
Døde	3151
Usårede krigsfanger	7041
Totaltab	14460

N. T. Nielsen. Minder fra Dybbøldagene. (Vort Forsvar. 1893. Nr. 329—30.)

Forf. kom som officersaspirant til Dybbøl i slutningen af belejringen og fortæller om sine indtryk fra stormen 1.—2. påskedag, kanonaden d. 2. april og Sønderborgs bombardement.

R. S.: Feldzugsbriefe. I. Aus Schleswig-Holstein 1864. (Grenzboten. 52. Bd. I, 239—47, 423—30.)

Har ikke været tilgængelig for anm.

C. Appel. „Det er slet ikke Lige for Lige“. En kort Redegjørelse for Forholdet mellem dansk og prøjsisk

Politik paa det nationale Omraade i Sønderjylland. (S. Å. 1893. S. 51—88.)

C. Neergaard. Sønderjylland. En Afhandling. (Jylland. Maanedsskrift for Literatur, Kunst og Samfundsspørgsmaal. Redig. af F. v. Jessen. Oktbr. 1891—Septbr. 1892. S. 301—8, 21—35.)

En skildring af Sj.'s tilstand efter 1864, der særlig dvæler ved § V, værnepligtsforholdene, optauterne og sprogsagen.

Om Sønderjylland. Skildringer, der i Oversættelse har været indrykkede i „Göteborgs Weckoblad“. Helsingør. 66 s.

Skriftet, der ikke sælges i boghandelen, har ikke været tilgængeligt for anm.

Die politischen Reden des Fürsten Bismarck. Historisch-kritische Gesamtausgabe besorgt von *H. Kohl*. Stuttgart. 4. Bd. 1868—1870. XXII + 458 s. 5. Bd. 1871—1873. XXVI + 447 s. 6. Bd. 1873—1876. XXVIII + 491 s. 7. Bd. 1877—1879. XXIV + 443 s. 8. Bd. 1879—1881. XX + 436 s.

Talerne ere hovedsagentlig holdte i den tyske rigsdag og den prøjsiske landdag. Et sag- og personregister findes.

G. Johannsen. Nordslesvig i 1892. (S. Å. 1893. S. 1—8.)

II. P. Haussen-Norremølle. Rigsdagsvalget den 15. Juni 1893. (S. Å. 1893. S. 158—73.)

II. P. Haussen-Norremølle. Landdagsvalget. (S. Å. 1893. S. 329—32)

II.

P. Lauridsen. Vort Folks Sydgrænse. I. Om Heruler og Angler i Danmark. II. Den dansk-holtsatiske Grænse-mark i den tidlige Middelalder. III. Den dansk-holtsatiske Grænsemark og Saxernes Indvandring i Sønderjylland. (S. Å. 1893. S. 28—50, 106—48, 253—89.)

C. Beske. Der Nord-Ostsee-Canal. Seine Entstehungsgeschichte, sein Bau und seine Bedeutung im wirtschaftlicher und militärischer Hinsicht. Kiel. VII + 148 s.

Skildrer også de ældre kanal anlæg.

E. v. Bertouch. Die grossen Nordischen Fluthen und deren Folgen. Wiesbaden. 41 s.

Behandler de store, forhistoriske naturomvæltninger og deres indflydelse bl. a. på Sønderjyllands kystlinie.

R. Hansen. Küstenänderungen im südwestlichen Schleswig. (Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes geographischer Anstalt. Hrsg. von A. Supan. 39. Bd. S. 177—81. 4°.)

Ledsaget af tre kort over Sydvestslesvig i årene o. 1240, 1634 og 1892.

P. Lauridsen. Om Nordfrisernes Indvandring i Sønderjylland. (Dansk historisk Tidsskrift. 6. Række. 4. Bd. S. 318—67.)

A. D. Jørgensen. Frisernes indvandring i Sønderjylland. (S. Å. 1893. S. 177—90.)

Gennem en undersøgelse af stednavnene på Gestranden, den tidligst bebyggede del af Vestkysten, viser den bekendte historisk-geografiske forfatter hr. L., „at den danske befolkning oprindelig har koloniseret hele Sønderjyllands Gøsland . . ., da vi selv i de yderste Gestfremspring . . . træffe stednavne af ren dansk oprindelse“. Men efterhånden har Friserne trængt sig ind i de danske hyer på Gøsen og derfra kultiveret den foranliggende marsk, og ved at studere de for begge folk ejendommelige personnavne, således som de findes i middelalderlige skatteregistre, lykkes det hr. L. at bestemme udstrækningen af det af Friserne beboede område ved tiden om 1500. Deres indvandring antager forfatteren har fundet sted c. 1100, til hvilken tid Friserne fra deres oprindelige hjem ved Nordsøens sydkyst skulde have slået sig ned på de forhen ubeboede Utlande σ : marskstrækningerne og øerne.

Det er mod disse sidste resultater, at rigsarkivaren tager til genmæle, og gangen i hans bevisførelse er omtrent følgende: Da den sønderjyskfrisisk dialekt er stærkt påvirket af dansk,

så kan Utlandene ikke have været øde og folketomme, men må have været beboede af danske, der ere bukkede under for Fr.'s angreb og gæde op i det sejrende folk. Men da ingen hist. kilde fra tiden omkring 1100 har omtalt disse kampe, der næppe kunne være gæde upågtede hen, må indvandringen rykkes langt længere tilbage i tiden; efter J.'s mening til midten af det 9. årh., hvor fremmede historikere berette om Frisernes angreb på Danerne

Eckermann. Die Eindeichungen südlich von Husum, in Eiderstedt und Stapelholm. (S. H. L. Z. 23. Bd. S. 39—120.)

En topografisk skildring af de inddigede landstrækninger og deres tilblivelseshistorie.

A. D. Jørgensen. To gamle herregårde på Haderslev nes. I. Bardskov (Keldstrup). II. Vandlinggård (Grågård, Gramgård). (S. Å. 1893. S. 149—57.)

III.

Allgemeine Deutsche Biographie. 35. Bd. Spalatin—Steinmar. 796 s. 36. Bd. Steinmetz—Stürenburg. 796 s. Lpz.

Af biografierne fremhæves: P. Sperling, skolemand, f. i Ekeruførde, † 1633 som rektor i Hamborg; A. Steffensen, skolemand, f. i Angel, virkede fra 1812—50 som lærer i Flensborg; L. v. Stein, nationaløkonom, f. i Ekernsførde, sluttede sig i 1848 til oprøret og mistede derfor senere sin stilling som professor i Kiel, hvorpå han drog til Østrig, † 1890; M. F. Steindorff, f. i Sydslesvig; oprindelig læge sluttede han sig i 40erne til det slesvig-holst. parti, indenfor hvilket han snart kom til at spille en ret fremtrædende rolle; især udfoldede han en ivrig propaganda i Slesvig by, ligesom han senere fik sæde i landsforsamlingen, † 1869; C. L. E. v. Stemann, jurist, f. i Husum, mellem krigene var han præsident for den slesvigske appellationsret i Flensborg, efter 1864 levede han i Kbh., hvor han i flere værdifulde skrifter behandlede den sønderjyske retshistorie, † 1876; C. v. Stemann, jurist og præjaisk embedsmand, f. 1816 i Slesvig; C. v. Stökken. 1633—84. F. i Rendsborg, † som generalsuperintendent over hertugd.; K. F. II. Straszc. 1803—64, tysk jurist og digter, der har skrevet grundtexten til den af Chemnitz omdigtede „Schleswig-Holstein meerumschlungen“; K. F. Stresow,

salmedigter, f. 1705 på Sandbjerg i Sundeved, † som præst på Femern 1788; A. Strodttmann, digter og litterat, f. 1829 i Flensborg, † 1879, bekendt ved sine oversættelser af dansk litteratur; J. S. Strodttmann, skolemand, f. i Haderslev 1797, † 1888; A. Struensee. 1708—91. Den bekendte ministers fader, der i en menneskealder var generalsuperintendent i hertugd.; J. Struve, 1816—86, filolog, f. i Flensborg, † som professor i Rusland; P. F. Stühr. 1787—1851, f. i Flensborg, † som historisk professor i Berlin.

Lebensbilder der Heldengeister und Altmeister, der verdienstvollsten und hervorragendsten Männer Schleswig-Holsteins. Hrsg. von *C. Frahm*. 195 s. 1892.

En række korte biografier af hvilke fremhæves: Uwe Jens Lornsen. 1793—1838. S. 5—7. Den bekendte politiker. — Theodor Storm. Digter, f. i Husum 1817. S. 11—14. — Johann Ranzau. 1492—1565. Den bekendte feltherre og statholder. S. 20—22. — Hans Brüggemann. S. 33—36. — Harcke Olufs van Amrum. 1672—1750. Sømand. S. 39—41. — Asmus Jakob Carstens. Kunstner, f. i Slesvig. 1754—98. S. 55—56. — Heinrich Ranzau. Statholder. 1526—99. S. 69—71. — Herzog Friedrich Christian. 1764—1814. Hert. af Augustenborgs fader. S. 72—76. — Johan Meier und Casper Danckwerth. Kartograf og historiker fra det 17. årh. S. 84—86. — Adam Olearius. 1599—1671. Matematiker hos hert. af Gottorp. S. 99—102. — Marcussen und Sohn. De bekendte orgelbyggere. S. 111—12. — Jürgen Drevs. Maler, f. i Tønning. 1623—78. S. 118—20. — Balthasar Petersen. F. i Tønder. 1703—98. Præst og grundl. af seminariet i T. S. 124—28. — Herzog Friedrich III. von Gottorp. 1597—1659. S. 133—35. — Asmus Petersen-Wittkiel. Landmand. F. ved Kappel. 1819—82. S. 141—44. — Philipp Ernst Lüders. 1702—86. Præst og Landmand. S. 148—49. — Dr. Knut Jungbohn Clement. 1803—73. Historiker. F. på Amrum. S. 154—60. — Professor J. Asmussen. 1794—1850. Theolog. F. i Angel. S. 166—68. — Peter Jensen, Ausacker. 1824—89. Landmand. S. 175—76. — Landgraf Karl. 1744—1836. Gennem en lang årrække stath. i hertugd. S. 177—82. — Claus Heinrich Clausen-Broacker. 1805—83. S. 183—87.

L. J. Moltesen. Frederik Brekling. Et Bidrag til Pietismens Udviklingshistorie. Kbh. 196 s.

Efter en indledning om kirkefjendtligt religiøst liv i Sønderjylland før Br. (født 1629), skildrer den unge, sønderjydske kirke-

historiker dennes barndomsliv i Hanved, hvor faderen var præst. Allerede fra hjemmet påvirket af den inderlige religiøse livsanskuelse, for hvilken Arudts „Saude Kristendom“ står som repræsentant, sluttede han sig efterhånden til den verdensforsagende retning indenfor kirken. Krigen 1658 ff. gjorde et dybt indtryk på ham; han så i dens ødelæggelser en straf for verdens synder, og da han kort efter blev faderens medhjælper i Hanved, kom det snart til hæftige sammenstød mellem ham og de orthodoxe præster, hvis fører var den tyske superintendent Stefan Klotz. B. lagde ikke fingrene imellem: De fleste præster, siger han, komme i embede ved simoni, de smigre for superintendenten og tilbede ham som en paveafgud, æde og drikke med de ugudelige embedsmænd og fortsætte detsvinske studentertiliv i stedet for at gøre husbesøg, katekisere med børnene og udøve kirketugt. (S. 51—52) Modstanden mod den unge prædikant var dog for stor; han måtte flygte til Holland, og de Hanvedsmænd fik uagtet deres modstand en tysk præst. I hele den følgende del af sit liv opholdt B. sig i det frisindede Holland, hvor han, der ofte levede under trange kår, vandt sig mange venner; bl. a. trådte han således i forbindelse med den berømte pietist Spener. Da pietismen onsidet trængte igennem herhjemme, fik han en opfordring til at komme tilbage; han fulgte den imidlertid ikke, men blev i Holland til sin død 1711.

J. Hansen. Hans Adolf Brorson og hans Brødre. Det rare Kloverblad fra Randrup. Livsskildringer og Bidrag til et Tidshillede. Odense. 400 s.

Livsbilleder af den berømte salmedigter og hans brødre, af hvilke den ældste, Niels, døde som præst ved Nicolai kirke i Kbh., medens den anden, Broder, i over 40 år var bisp i Ålborg. Jfr. S. A. 1893. S. 311—12.

C. van Dockum. Livserindringer. Udg. af W. Carstensen. Kbh. 396 s.

Også til Sj.'s historie indeholder disse erindringer flere bidrag, idet forf., der tilhører en gammel søofficersfamilie, deltog i begge de slesvigske krige. 1850 ledede han således expeditionen mod Føhr, og i 1864 var han chef for østersøeskudren. I tilslutning til de kapitler, hvori han skildrer krigen 1864, giver han en skarp kritik af den daværende marineminister Lütken, hvem han gør ansvarlig for adskillige af krigens katastrofer.

Bidrag til Enewold Ewalds Levned. Ved *V. Bang*. (Kirkehistoriske Samlinger. 4. R. 2. Bd. S. 687—97.)

En række breve fra den bekendte digters fader til præsidenten i danske kancelli angående E.'s stilling som Vajsenhusets præst, et embede der i de sidste år af hans liv voldte ham mange bryderier.

Pastor Ewaldsen. (Illustreret Tidende. 34. Bd. Nr. 44.)

Pastor E, der er født i Kbh, var fra 1857—64 præst ved Nikolajkirke i Flensborg, hvor han trods sit udprægede danske sindelag endogså vandt sig et godt navn hos flere af Tyskerne. *P. Bjerge*. Henrik Frederik Fejlberg, Præst og Folklorist. (Illustreret Tidende. 34. Bd. Nr. 12.)

En sympathetisk skreven levnedstegning af den bekendte forfatter til „Fra Heden“ og „Dansk Bondeliv“, der i flere år var præst i Mellemslesvig.

M. Eskesen. Den sønderjydske Digterinde Anna (Anna Kristiane Lautrup). (S. Å. 1893. S. 191—252.)

E. Ödberg. Om Anders Lorichs, k. Johan III. s. ständige legat i Polen och hans tid (1569—1584). Bidrag till svenska diplomatiens och den katholska reaktionens historia. Skara. S. 1—123. 4°. (Program fra latin-skolen.)

L., der, uvist når var født i Flensborg — som efter forfatterens mening ligger i Holsten! — gik, efter at han først havde færdedes som kriger i udlandet, i dansk tjeneste og anvendtes af Fredrik II. ved forskellige underhandlinger i den nordiske syvårskrig. Efter nogle års forløb faldt han i unåde og drog til Sverige, hvor man dog i begyndelsen så med mistænksomme øjne på flygtningen. Først da den sindssyge Erik XIV. var bleven afløst af sin broder Johan, kom der bedre dage for L., der blev udnævnt til Sveriges diplomatiske agent i Polen og Tyskland. Her virkede han i en længere årrække og deltog ivrig i de forskellige underhandlinger om den katholske tros genindsørelse i Sv. Men herved skaffede han sig talrige svenske stormænd til fjende, og da han i det mindste efter sigende indlod sig i forrædderske underhandlinger med Polen og Russerne, blev han sat under anklage og henrettet under de frygteligste pinsler 1584.

I. *Wolff*. Bruder Lütke, ein vormaliges Bettelmönch, mit Proben seiner Poesien. (S. H. L. Z. 23. Bd. S. 208—24.)

Broder L., hvis fulde navn var Lütke Namensøn, fødtes i Flensborg 1498 af velhavende frisiske købmandsfolk. I en ung alder indtrådte han i byens gråbrødre-kloster, til hvilket faderen var nøje knyttet, men da han ikke kunde forsone sig med den omsiggribende lutherdom, forlod han i et par års tid staden. Ved sin hjemkomst fandt han denne ganske „kættersk“, og da han ikke kunde holde sin skarpe tunge i ave, nødtes han for anden gang til at forlade sin hjemstavn. I nogle år opholdt han sig nu i Ribe, men da reformationen 1536 indførtes i Danmark, flakkede han i længere tid hjemløs om i Evropa, uagtet han af Kristian III. havde fået tilladelse til at blive i Flensborg. Først 1545 gjorde han varig brug af denne og levede endnu i 30 år som et minde om den gamle tro, ved hvilken han holdt fast til det sidste. Af sin store formue lagde han grunden til den senere latinske skole i Flensborg.

O. *Vaupell*. Sønderjyden Hans Løvenhjem. (Vort Forsvar 1893. Nr. 340.)

L., hvis borgerlige navn var Schrøder, er født 1627 i Løjt, hvor faderen var herredsfoged. Som tyveårig gik han i fremmed krigstjeneste og steg efterhånden til ritmester, men da krigen mellem Danmark og Sverige udbrød 1657, tog han sin afsked og vendte hjem, hvor han gjorde god nytte i Svenskekrigen. I den følgende tid adledes han og opnåede forskellige høje militære stillinger, men mest ry vandt han dog i den snart påfølgende skånske krig, hvor han tilføjede Svenskerne et stort nederlag ved Uddevalla 1677, ligesom han året efter i forening med Niels Juel og Brandenborgerne erobrede Rügen fra de Svenske. Han døde 1699 på sin gård i Fyen.

II. *Lunddahl*. Om Jakob Plaetner. (Højskolebladet.

18. Aarg. Nr. 28.)

Fortæller flere småtræk af „onkel Jakobs“ liv, særlig under krigsåret 1864.

Zur Lebensgeschichte Caspar's von Saldern. Mitgeth. von

A. *Wetzel*. (S. H. L. Z. 23. Bd. S. 273—304.)

S. var født 1711 i Åbenrå, hvor hans fader var amtsforvalter, og selv trådte han ligeledes i holsten-gottorpsk tjeneste; 1762 forlod han dog denne og gik til Rusland, hvor han spillede en stor rolle ved de dansk-russiske mageskifteforhandlinger 1773. Kort

efter drog han tilbage til Holsten, hvor han døde 1786. Dr. W., der mærkelig nok ikke synes at kende en større dansk afhandling om S. (E. Holm. C. v. S. og den dansk-norske regering. Hist. Tidsskr. 4 R. 3. Bd. S. 73—190.) offentliggør i den ovennævnte afhandling en række optegnelser, nedskrevne af en S. nærstående dame.

L. Andersen. Til Minde om Hans Sveistrup. Kolding. 43 s.

Den lille bog indeholder dels en kortfattet levnedsskildring af den gamle af Sønderjyderne så velkendte præst i Rødning og Vejen, dels forskellige foredrag og digte af ham, bl. a. et foredrag om H. A. Krüger, der tidligere har været optaget i Højskolebladet.

II. P. Haussén-Nørremølle. Thomas With. (S. A. 1893. S. 9—11.)

IV.

II. V. Clausen. Folkesproget i Sønderjylland. (S. Å. 1893. S. 89—105.)

Fortsættelse fra S. Å. 1892.

E. Michelsen. Der Gustav-Adolfs-Verein in Schleswig-Holstein. Geschichte seiner Anfänge und ersten Blüthe bis 1865. Festschrift zum 50-jährigen Jubiläum des Schleswig-Holsteinischen Hauptvereins der evangelischen Gustav-Adolfs-Stiftung in Kiel 27. und 28. Juni 1893. Nach gedruckten und ungedruckten Quellen. Kiel und Lpz. 56 s.

Foreningen, der stiftedes 1843, fik temmelig stor udbredelse i Holstens og Sydslesvigs kirkelige kredse, i Nordslesvig trivedes den derimod ikke. Da flere af dens ledende mænd indvikledes i oprøret, sygnede den snart hen, og vågnede først til nyt liv efter 1864.

R. Hansen. Die Bauernhäuser in Schleswig. (Globus. 1893. Nr. 21.)

Har ikke været tilgængelig for anm.

W. Oldenburg. Träsnidemönster i allmogestil hemtade

ur Nordiska Muscet i Stockholm. 250 motiv från 16., 17. och 18. hundratalen jemte deres användning å gamla föremål. Sthm. 8 s. + 32 tavler. Folio.

Mønstrene ere tagne fra møbler — senge, stole, kister og skabe m. m. — samt mindre husgeråd som manglebrædter o. l., af hvilke flere skrive sig fra Sønderjylland.

J. Biernatzky. Ein Brief des Lübecker Rothgiessers Laurentz Strahlborn. (Mitth. des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 6. H. S. 40—41.)

Brevet, dor er fra 1728, omhandler støbningen af en kirkeklokke til Gelting kirke i Angel.

C. P. Wolff. Om Landbrugets Kreditforhold. (S. Å. 1893. S. 12—27.)

E. Wunderlich. Der Münzfund von Ganzlin, Dom.-Amts Lübz. (Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. 58. Jahrg. S. 126—72.)

S. 170—71 beskrives forskællige slesvigske og holstenske mønttyper fra Frederik I.'s tid.

Dansk biografisk Lexikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537—1814. Udg. af *C. F. Bricka*. 49.—56. H. (7. Bd. *J. Hansen-Holmsted*.) Kbh. 608 s.

J. P. Hansen. Forfatter af forskællige folkeskrifter og matematiske lærebøger. Født på Sild 1767, † 1855.

J. J. H. Hansen. 1804—76. Journalist. Medens han i begyndelsen havde stillet sig ret venlig overfor Danmark, slog han fra e. 1840 om og optrådte som en varm forkæmper for Sønderjyllands indlemmelse i det tyske forbund.

J. Hansen. 1802—89. Den bekendte bisp over Als og Ærø Stift. (Se S. Å. 1889. S. 21.)

P. A. Hansen. Astronom. F. 1795 ved Tønder.

Deltog i de danske graduålinger i 20erne og var senere ansat ved observatoriet i Gotha, hvis direktør han var fra 1825 til sin død 1874.

C. J. L. Krarup-Hansen. Skolemand. F. 1817 i Arnum. Var fra 1850—64 subrektor ved Haderslev lærde skole og har siden den tid levet i København sysselsat med naturvidenskabelige og matematiske undersøgelser.

H. Matthison-Hansen. Den bekendte organist er født 1807 ved Flensborg. I sin ungdom kom han til København for at uddanne sig til maler under sin berømte landsmand Eckersbergs vejledning, men musikken tog hurtig hans interesse fangen, og da han efter Weyses opfordring særlig lagde sig efter orgelspil, lykkedes det ham efter en hard kamp for tilværelsen 1832 at blive domorganist i Roskilde, hvilken stilling han beklædte til sin død 1890, og hvor han hostede fortjent anerkendelse for sine sjælfule orgelfantasier.

M. Mørk-Hansen. Præst. Født 1805 i Jylland. Den stærke nationale bevægelse i 1848 greb også M.-H. og vakte hos ham en aldrig svigtende kærlighed til Sønderjylland, blandt hvis danske befolkning han levede fra 1850—64 som sognepræst i Felsted, i hvilken stilling han som forfatter og politiker — han var fra 1859 medlem af stænderforsamlingen — var lige utrættelig i at meddele kundskab om forholdene i Slesvig, en gærning han trolig har fortsat efter sin afsættelse 1864.

G. Hanssen. Den bekendte landbohistoriker er født 1809 i Hamburg af en gammel sundevedsk bondeslægt.

H. P. Hanssen. 1805—62. H. valgtes 1848 til stadshauptmand i Sønderborg og optrådte så kraftig mod den provisoriske regering, at denne ingen fremgang fik i

byen. Ligeledes organiserede han den alsiske landstorm og var i det hele danskhedens bedste tillidsmand i S. under krigen.

N. Hansen. Journalist og præst. 1808—66. Om H., der er f. i Ø.-Højt ved Tønder, se S. Å. 1889. S. 311.

L. Harboe. 1709—83. Bisp og kirkehistoriker. H., der var en præstesøn fra Broager, fik ligesom så mange af sine samtidige hele sin uddannelse på tysk, men da han 1735 kom til Kbh., kastede han sig med iver over studiet af fædrelandets historie og udgav i nogen tid sammen med den lærde Langebek et på tysk skrevet hist. tidsskrift, der skulde bidrage til at gøre dansk videnskab bekendt i udlandet, og bade heri og andet steds ydede H. værdifulde kirkehist. bidrag. Senere udsendtes han af regeringen på en fireårig visitation til Island, blev ved sin hjemkomst bisp i Throndhjem og en halv snes år senere over Sællands stift.

H. Harder. F. i Flensborg. 1642—1683. Latin-digter og hovmester hos forskellige danske adelsmænd.

H. P. Harring. 1798—1870. H., der er f. ved Husum, uddannede sig først i Kbh. og andetsteds som kunstmaler, men blev hurtig greben af tidens frisindede politiske ideer, deltog som frivillig i den græske frihedskrig og førte senere et i højeste grad eventyrligt vandre-liv i Evropa og Amerika, idelig tiltrukket af de forskellige revolutioner.

H. V. H. Haurowitz. Læge, f. i Slesvig 1799, † 1882. H. praktiserede først i nogen tid i Dmk., men gik i 20erne til Rusland, hvor han efterhånden arbejdede sig op til de højeste stillinger som marinelæge.

F. J. Harthausen. Officer. F. i Husum 1772, † 1834.

H. C. G. F. Hedemann. Officer. 1792—1859. H., der er f. i Flensborg, udnævntes i 1848 til chef for det i en hast dannede „nørrejske armeekorps“, der gik Slesvig-holstenerne i møde og som bekendt slog dem ved Bov. Som stabschef fik han Læssø ved sin side, men uheldigvis greb krigsministeren ofte højst forstyrrende ind i H.'s planer, stærke rivninger udeblev ikke og ved felttogets slutning måtte han afgive overkommandoen.

K. F. Heiberg. Politisk forfatter, f. ved Slesvig 1796, † 1872. H., der levede som advokat i Slesvig, tilhørte først den frisindede fløj af slesvig-holsteinismen, men sluttede sig senere til hertugens parti og optrådte som en ivrig bekæmper af al danskhed. Han var hovedmanden for den slesvig-holst. advokatforening og skal have opfundet den blå-rød-hvide fane. Mellem krigene ledede han i smug agitationen i Slesvig by, og da landet 1864 blev besat af de allierede, sluttede han sig til hertugen, hvis sag han blev tro til sin død.

H. P. Heide. Landmand. F. 1811 i Broager, kom han som ungt menneske til kongeriget, hvor han siden har virket og navnlig sat sin kraft ind på at skabe et rigt foreningsliv indenfor landvæsenet.

J. E. Heilmann. 1735—1800. Præst og digter, f. i Haderslev, † i Kærteminde.

A. Heimreich. 1620—85. Præst og historieskriver, særlig bekendt ved sin „Nordfresische Chronik“.

R. Heinsen. 1530—1602. Prælat og musiker. F. ved Haderslev, † som ærkedegn i Slesvig og Ribe stift.

N. Heldvad. 1564—1634. F. i Heldevad. Præst og forfatter af forskællige i sin tid meget udbredte almanakker og folkelige skrifter, der ofte ere skrevne med ikke ringe vid.

Helmert. † 1343 som bisp i Slesvig, hvor han lå i idelig strid med „den kullede greve“.

E. S. E. Heltzen. F. 1818 i Kbh. blev H. efter at have beklædt forskellige andre embeder 1850 udnævnt til amtmand over Åbenrå amt og kort efter tillige over Als og Ærø, i hvilken stilling han forblev indtil 1864.

H. F. Helveg. Præst. F. 1816 i Holsten, blev H., efter at have virket i forskellige kirkelige stillinger, 1846 forstander for Rødding højskole, en plads han inidertid kun beholdt til krigens udbrud 1848. Han deltog i denne som feltpræst og indsattes senere til præst i Haderslev, hvor han blev til 1864.

Helvig. En sønderjydsk hertugdatter der 1340 ægtede Valdemar Atterdag, † c. 1374.

P. C. Henriki. Jurist. F. 1816 i Augustenborg. Sluttede sig 1848 til oprøret som hertugens ivrige tilhænger, men gik 1865 over til Prøjserne.

Henrik. Den sidste af de ældre, danske hertuger af Sønderjylland, † 1375.

Henrik. Greve af Holsten og bekendt for sine hæftige kampe med Erik af Pommern, kampe der drejede sig om herredømmet i Sønderjylland, og som H. førte med megen dygtighed, indtil han faldt ved belejringen af Flensborg 1427.

Nis Henriksen. 1478—1554. Herredsfoged. (S. Å. 1891. S. 213 f.)

H. Hensen. 1786—1846. H., der er f. i Sydslesvig, var oprindelig jurist, men forlod snart dette fag, for at hellige sig abnormskolesagen, i hvis tjeneste han virkede som lærer og bestyrer af døvstummeinstituttet i Slesvig.

Ph. G. Hensler. 1733—1805. Læge. f. i Ejdersted, † som professor i Kiel.

J. D. Herholdt. 1764—1836. Læge. F. i Åbenrå, drog H. som ungt menneske til Kbh., hvor han studerede kirurgi og uagtet den ringe anseelse, kirurgerne i almindelighed nød, hastig skaffede sig en agtet og indflydelsesrig stilling indenfor lægestanden, som han trods forskellige uheld, der ramte ham, vidste at hævde til sin død.

L. V. Hertel. Præstesøn og selv præst fra Haderslev-egnen, f. 1844.

T. Hinrichsen. 1718—59. Billedhugger, f. på en af Halligerne.

J. Hoë. Embedsmand, f. i Flensborg, † 1816.

H. B. M. J. Hoffmann. Billedhugger, f. i Slesvig by 1844; har efter sin uddannelse i Kbh. hovedsagelig opholdt sig i Italien.

A. Hojer. 1654—1728. F. ved Tønder, † som generalsuperintendent over hertugd.

A. Hojer. 1690—1739. H., der er en præstesøn fra Tønderegnen, studerede i sin ungdom medicin ved forskellige tyske universiteter, men kom 1713 til Kbh., hvor han hurtig fik plads som huslærer i en adelig familie. Til brug for sine lærlinge skrev han på tysk — en kortfattet Danmarkshistorie, og ved dette værk, der blandt andet blev stærkt angrebet af Holberg, fortæller han ind på studiet af fædrelandets historie, som han skøndt tysk dannet omfattede med megen kærlighed. H., der da allerede beklædte flere embeder, blev 1722 kgl. historiograf og frugten af denne virksomhed blev dels en vidtloftig, endnu utrykt skildring af Fredrik IV.'s historie til 1711, dels et mindre først i dette århundrede trykt skrift om

samme konge. H. var imidlertid ikke blot historiker men også jurist, og utallige vare de embeder og hverv, der overdroges ham. Han var bl. a. professor ved universitetet, regeringens sagfører og medlem af et utal af kommissioner; intet under, at selv en sådan arbejdskraft som H. besad, i længden ikke kunde holde stand, men opbrugtes før tiden.

Ditlev Holck. 1556—1633. Dansk lensmand, f. på Als.

N. N.

„Sønderjydske Aarbøger“

udgivne af

H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johannsen og P. Skau
udkommer fire Gange aarlig i Hæfter paa 5 Ark.

„Sønderjydske Aarbøger“ vil bringe Bidrag til Sønderjyllands Historie og Topographi, Skildringer af Folkelivet i Sønderjylland, politiske Afhandlinger om Nutidsforhold i Sønderjylland m. m.

Subskription paa „Sønderjydske Aarbøger“ modtages i alle Boglader i Sønderjylland, Danmark, Norge og Sverrig. Prisen er 4 Kroner Aargangen; for Medlemmer af danske Foreninger i Nordslesvig 3 Mark.

Nye tiltrædende Holdere vil indtil videre kunne faa Aargangene 1889, 1890 og 1891 for halv Pris.

Indhold:

- A. D. Jørgensen: Kong Kristian VIII. og den danske Sag
i Nordslesvig Side 249.
N. N.: Oversigt over historisk Litteratur fra Aaret 1893
vedrørende Sønderjyllands Historie 284.